

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за грудень 2024 року

Зміст

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності	7
1.1. Вилучене на воєнні потреби майно, якщо втручання у право власності особи переслідувало легітимну мету, було пропорційним у співвідношенні до суспільних інтересів та відповідало критерію законності, не підлягає поверненню. Під час воєнного стану передбачена можливість примусового відчуження індивідуально визначеного приватного та колективного майна з переходом до держави права власності на це майно за попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості	7
1.2. Громадянин іноземної держави, майно якого підлягало поверненню йому на підставі рішення національного суду, однак було примусово відчужено в умовах воєнного стану, має право на грошову компенсацію вартості такого майна	9
1.3. Видозміна, перероблення чи знищення об'єкта нерухомого майна під час перебування в чужому незаконному володінні позбавляє територіальну громаду можливості витребувати таке майно, що вибуло з її володіння, у добросовісного набувача	11
2. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	13
2.1. Видача банком банківського вкладу за підробленими документами не свідчить про виконання ним умов укладеного депозитного договору, оскільки недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності не може покладати тягар відповідальності на сумлінного споживача фінансових послуг	13
2.2. Належним способом захисту прав іпотекодержателя, відомості про право іпотеки якого були безпідставно виключені з відповідних державних реєстрів і який вважає, що іпотека є і залишилася чинною, є вимога про визнання права іпотекодержателя щодо іпотечного майна	16
2.3. Сторона оспорюваного правочину, дії якої засвідчують спрямування її волі на збереження дійсності правочину та його виконання, не може надалі оспорювати правочин з підстав, про які вона знала або повинна була знати під час виявлення цієї волі, що впливає із засад добросовісності, на яких ґрунтується зобов'язання	17

3. Спори, що виникають із земельних правовідносин	19
3.1. Знаходження на земельній ділянці одного власника об'єкта нерухомості (будівлі, споруди) іншого власника істотно обмежує права власника землі.	19
Належною вимогою, яку може заявити міська рада як власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна	
4. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань	21
4.1. Кредитор має право звернутися до суду із позовом про виділ частки боржника з майна, що є у спільній сумісній власності, в натурі для звернення стягнення на неї за умови недостатності в боржника іншого майна, на яке може бути звернене стягнення	21
5. Спори, що виникають із трудових правовідносин	23
5.1. Належним відповідачем за позовом директора навчального закладу про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу є відповідний відділ освіти, з яким директор такого закладу уклала трудовий договір (контракт)	23
6. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	26
6.1. В отримувача аліментів відсутня необхідність оскаржувати в апеляційному порядку наступні рішення про стягнення аліментів на користь інших утриманців платника, яких останній був зобов'язаний утримувати в силу закону і на час вирішення спору про стягнення аліментів, оскільки суд при визначенні розміру аліментів на дітей зобов'язаний враховувати наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, баби /діда, прабаби / прадіда, і такі обставини не є підставою для зменшення розміру раніше призначених аліментів	26
6.2. Зміна батьком місця проживання дітей без згоди на те матері, за відсутності рішення компетентного органу про вирішення спору між батьками щодо опіки над дітьми, не є підставою для припинення стягнених з нього за рішенням суду аліментів та підставою для стягнення аліментів в окремому судовому провадженні з матері на користь батька	27

- 6.3.** Розірвання шлюбу між сторонами не є підставою для скасування усиновлення, оскільки разом з усиновленням позивач набув права та взяв на себе обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у тому ж обсязі, який мають біологічні батьки щодо дітей. Основною причиною скасування усиновлення є невідповідність усиновлення інтересам усиновленої дитини, незабезпечення їй сімейного виховання. Цим поняттям охоплюються всі аспекти правовідношення з усиновлення, як винного, так і невинного характеру зі сторони усиновлювача **29**
- 6.4.** Право батьків на виховання дитини є переважним перед будь-якими особами, в тому числі й близькими родичами. Як виняток із цього загального правила, у разі встановлення, що передання дитини батькам або одному з них буде суперечити її інтересам, суд може відмовити в поверненні дитини **31**
- 7. Спори, що виникають із спадкових правовідносин** **33**
- 7.1.** Кредитор спадкодавця має право на звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою, яка за загальним правилом розглядається в порядку окремого провадження, оскільки не свідчить про виникнення спору про право, адже не містить вимог про стягнення боргу чи звернення стягнення на забезпечувальне майно. Особи, які мають право подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право й на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину **33**
- 7.2.** При зверненні з позовними вимогами про встановлення факту родинних відносин із спадкодавцем та визнання права власності на спірне майно належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а в разі їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування **35**
- 7.3.** Територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача або незбереження цього майна має право на отримання лише грошової компенсації **37**
- 7.4.** Свідок та рукоприкладник при оформленні заповіту виконують **40**

абсолютно різні функції та не можуть бути ототожнені

8. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди	43
8.1. У справах про відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади або органами місцевого самоврядування, позивач повинен довести, які саме дії (рішення, бездіяльність) спричинили страждання чи приниження, яку саме шкоду вони заподіяли і який її розмір. ЄСПЛ у цих справах виходить із презумпції спричинення моральної шкоди позивачу відповідачем та обов'язку саме відповідача спростувати таку презумпцію. Відшкодування шкоди, завданої неефективним розслідуванням злочину, може бути здійснено за рахунок держави Україна, яку представляють органи, що мають для цього достатню компетенцію	43
8.2. Чинним законодавством не передбачено багаторазового відшкодування моральної шкоди за одним і тим самим фактом порушення прав	45
9. Справи окремого провадження	46
9.1. Існування спору про право щодо участі батька дитини в її матеріальному забезпеченні / утриманні не може з'ясуватися безвідносно до дій батька дитини, тому має вирішуватися за загальним правилом у межах спору про право у позовному провадженні	46
10. Застосування норм процесуального права	49
10.1. Перебування одного з відповідачів за межами країни не свідчить про неможливість розгляду пред'явлених до нього вимог. Визначення відповідачів, предмета й підстав спору є правом позивача, натомість встановлення належності відповідачів та обґрунтованості позову – обов'язком суду	49
10.2. Розгляд судом справи, у якій він є третьою особою, а підставами позову є дії цього суду як органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність / відсутність підстав для відводу / самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду і не сприяє як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи	50
10.3. Суди України розглядають будь-які справи з іноземним	54

елементом у випадках, коли дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України, а також якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України

10.4. Забезпечення позову у вигляді арешту автомобіля, на який вже було накладено арешт у порядку примусового виконання судового рішення, не може вважатися належним заходом охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій з боку відповідача 56

10.5. Апеляційне оскарження ухвали суду про призначення експертизи не є поважною причиною неявки відповідача до експертної установи 58

11. Юрисдикцій питання 60

11.1. Спори за вимогами, які спрямовані на поновлення працівників Фонду, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до Пенсійного фонду України, на роботі в органах Пенсійного фонду і стосуються прийняття на публічну службу, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства, незважаючи на те, що на час звільнення таких працівників вони не перебували на державній службі та Пенсійний фонд України і його територіальні органи не здійснювали щодо них публічно-владних управлінських функцій 60

11.2. Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, тому провадження у справі в цій частині вимог підлягає закриттю. 62

У цьому випадку підлягає до застосування загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

1. Спори, що виникають із питань захисту права власності

1.1. Вилучене на воєнні потреби майно, якщо втручання у право власності особи переслідувало легітимну мету, було пропорційним у співвідношенні до суспільних інтересів та відповідало критерію законності, не підлягає поверненню. Під час воєнного стану передбачена можливість примусового відчуження індивідуально визначеного приватного та колективного майна з переходом до держави права власності на це майно за попереднім або наступним повним відшкодуванням його вартості

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Черкаської обласної військової адміністрації у справі за позовом ОСОБА_1 до Черкаської обласної військової адміністрації, треті особи: Аварійно-рятувальний загін спеціального призначення Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Черкаській області, Територіальний сервісний центр Міністерства внутрішніх справ № 7141 Регіонального сервісного центру Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ в Черкаській області Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ, про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 зазначав про те, що 18 липня 2022 року відносно нього інспектор взводу № 1 роти БУПП в Черкаській області склав протокол про адміністративне правопорушення за ст. 130 КУпАП та в цей же день було вилучено його автомобіль, який направлено на подальше зберігання на штраф-майданчик. Позивача повідомлено, що автомобіль буде передано на потреби ЗСУ. Станом на день звернення до суду позивач акт про примусове відчуження майна не отримував та не підписував. Своїми діями, а саме нескладенням акта, на думку позивача, відповідач позбавив його права отримати компенсацію.

Рішенням районного суду відмовлено у задоволенні позову. Рішення суду мотивовано тим, що рішення робочої групи прийнято в межах визначених повноважень та відповідно до вимог законодавства, спрямоване на забезпечення виконання завдань з оборони України, її територіальної цілісності та недоторканності, а також усунення наслідків або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути через воєнний стан.

Апеляційний суд скасував рішення районного суду, ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив частково, мотивуючи своє рішення тим, що рішення робочої групи прийнято з порушенням норм права. Вимоги позивача про повернення транспортного засобу є передчасними, оскільки учасники справи не надали доказів фактичного місця перебування транспортного засобу та його фізичного стану.

Верховний Суд не погодився з рішенням суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості (ч.ч. 1, 2 ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану з попереднім повним відшкодуванням його вартості здійснюється військовим командуванням чи органом, що прийняв рішення про таке відчуження, за рахунок коштів державного бюджету до підписання акта (ст. 10 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Громадяни зобов'язані надавати в установленому порядку під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, ЗСУ, іншим військовим формуванням, оперативно-рятувальній службі цивільного захисту з наступним відшкодуванням державою їх вартості в порядку, встановленому законом (ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Відповідно до ч. 3 ст. 321 ЦК України примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості, крім випадків, встановлених ч. 2 ст. 353 цього Кодексу.

Робоча група з розгляду питань примусового відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану є спеціально уповноваженим колективним органом, який в межах визначених повноважень та відповідно до вимог законодавства зобов'язаний ухвалювати рішення про відчуження транспортних засобів для забезпечення виконання завдань з оборони України, її територіальної цілісності та недоторканності, а також усунення наслідків або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути в період воєнного стану.

Верховний Суд зазначив, що втручання у право власності позивача переслідувало легітимну мету та було пропорційним у співвідношенні до суспільних інтересів. В Україні із 24 лютого 2022 року діє воєнний стан внаслідок збройної агресії російської федерації. Зусилля державних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань спрямовані насамперед на захист життя і здоров'я мільйонів людей, значних зусиль і засобів потребує

захист незалежності та територіальної цілісності України, що, окрім іншого, є обов'язком кожного громадянина України. Збройні Сили України мають гостру потребу в забезпеченні матеріальними ресурсами, у тому числі автомобільною технікою, для належного виконання визначених перед ними завдань.

Втручання у право власності позивача відповідає критерію законності, оскільки відбулося у чітко регламентованому, зрозумілому порядку, який діє в Україні з незначними змінами з 2012 року.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив в силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 712/10118/22 (провадження № 61-13632св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567717>.

1.2. Громадянин іноземної держави, майно якого підлягало поверненню йому на підставі рішення національного суду, однак було примусово відчужено в умовах воєнного стану, має право на грошову компенсацію вартості такого майна

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Львівської митниці у справі за позовом ОСОБА_1 до Львівського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки Львівської області, Львівської митниці, Львівської районної військової адміністрації, третя особа – Державна казначейська служба України, про визнання протиправними дій, визнання протиправними та скасування рішень, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Суди встановили, що позивач є громадянином Республіки Польща, його автомобіль було вилучено національними органами влади 26 серпня 2021 року.

Постановою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, провадження у справі про притягнення громадянина Республіки Польщі ОСОБА_6 до адміністративної відповідальності за ч. 6 ст. 481 МК України закрито у зв'язку з відсутністю у його діях складу адміністративного правопорушення, вилучений згідно з протоколом про порушення митних правил автомобіль марки Opel Vivaro, та свідоцтво про реєстрацію повернено громадянину Республіки Польщі ОСОБА_6 або уповноваженій ним особі.

У відповідь на адвокатський запит Львівська митниця повідомила, що у зв'язку з введенням в Україні режиму воєнного стану для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та цивільного захисту населення

в умовах воєнного стану проведено примусове відчуження (вилучення) майна, а саме відчужено належний позивачу транспортний засіб марки Opel Vivaro.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Рішення судів мотивовано тим, що правовий статус іноземців, які перебувають на території України під час дії воєнного стану, не визначається відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а тому іноземці, на відміну від громадян України, не несуть обов'язку щодо примусового відчуження належного їм на праві власності майна під час дії в Україні правового режиму воєнного стану. Позивач, як іноземний громадянин, не міг бути суб'єктом виконання військово-транспортного обов'язку. При оцінці розміру завданої позивачу шкоди суд взяв до уваги надані позивачем докази ринкової вартості автомобіля, відповідач вимоги, передбачені Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», щодо обов'язку надання звіту про оцінку примусово відчуженого майна не виконав, надані позивачем докази не спростував.

Верховний Суд частково погодився з висновками судів, зазначивши таке.

Станом на момент примусового відчуження автомобіля позивача на території України діяв (і продовжує діяти) особливий правовий режим, а саме правовий режим воєнного стану, у зв'язку з яким вводяться в дію спеціальні законодавчі норми, що передбачають можливість примусового відчуження майна фізичних та юридичних осіб (без винятків) на підставі Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» в цілях оборони, відсічі агресору, захисту населення.

Станом на момент прийняття рішення про примусове відчуження спірного транспортного засобу, він перебував на території України поза волею його власника та за відсутності правомірного примусу.

Водночас компетенція органів державної влади за загальним правилом не може поширюватися на іноземних громадян, які перебувають поза межами території України, а також на їхнє майно, яке перебуває поза межами України.

Верховний Суд вважав, що суди попередніх інстанцій дійшли загалом правильних висновків щодо відшкодування на користь іноземця вартості майна.

Незгода Львівської митниці, яка у зоні своєї діяльності безпосередньо здійснює митну справу, забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи, з необхідністю відшкодування вартості автомобіля, який підлягає поверненню іноземцю на підставі судового рішення, не є підставою для скасування судових рішень судів попередніх інстанцій у частині стягнення такого відшкодування.

Однак вимоги про визнання протиправними та скасування дій та рішень органів державної влади щодо примусового відчуження майна в умовах воєнного стану є неналежним, зокрема неефективним, способом захисту прав та інтересів позивача у спірних правовідносинах. Належним способом захисту порушеного права позивача є відшкодування вартості майна.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій у частині визнання дій неправомірними, а в частині відшкодування вартості автомобіля, стягнення моральної шкоди, розподілу судових витрат рішення суду першої інстанції, з урахуванням внесених апеляційним судом змін, змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 461/433/23 (провадження № 61-8872св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734064>.

1.3. Видозміна, перероблення чи знищення об'єкта нерухомого майна під час перебування в чужому незаконному володінні позбавляє територіальну громаду можливості витребувати таке майно, що вибуло з її володіння, у добросовісного набувача

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Одеської міської ради у справі за позовом Одеської міської ради до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 про витребування майна з чужого незаконного володіння, визнання права власності.

Одеська міська рада, звертаючись до суду з позовом, посилалася на те, що нежитлове приміщення, розташоване на першому поверсі будинку АДРЕСА_1, належало Одеській міській раді, яке вона не відчужувала; судові рішення від 21 квітня 2003 року у справі № 2-366 про визнання за підлеглим ОСОБА_7 сантехніком ОСОБА_8 права власності на зазначене нежитлове приміщення, на підставі якого було зареєстроване спірне майно, а потім неодноразово відчужене, є підробленим; оскільки спірне приміщення вибуло з володіння позивача не з його волі, тому підлягає витребуванню від добросовісних набувачів відповідно до ст. 388 ЦК України.

На час звернення до суду спірне майно було поділено на 5 окремих часток, із наданням їм статусу житлових приміщень – квартир, що знаходяться у власності відповідачів.

Рішенням районного суду позов задоволено. Рішення мотивовано тим, що міська рада жодних намірів та дій щодо відчуження спірного нежитлового

приміщення не вчиняла, таке приміщення вибуло з її володіння поза її волею шляхом вчинення ОСОБА_7 неправомірних дій щодо відчуження неналежного йому майна. Внаслідок проведення реєстрації права власності за ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 на приміщення на підставі підроблених документів, останнє незаконно вибуло із комунальної власності територіальної громади м. Одеси. Тобто відповідачі набули у власність квартири без відповідних на те правових підстав. Водночас відповідачі є добросовісними власниками квартир, оскільки вони не знали та не мали можливості знати, що особа, яка продала вказану квартиру, не мала права її відчужувати.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове рішення про відмову у задоволенні позову, оскільки вимоги міської ради стосуються об'єкта нерухомості, який за час перебування в чужому незаконному володінні в законному порядку видозмінено і за індивідуальними ознаками (конструктивні елементи, площа, статус нерухомого майна) не відповідає тому об'єкту нерухомості, який вибув з права власності Одеської міської ради у 2003 році.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з рішенням суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Власник має право витребувати майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним, незалежно від того, чи заволоділа ця особа незаконно спірним майном сама, чи придбала його в особи, яка не мала права відчужувати це майно (ст. 387 ЦК України).

Віндикаційним є позов власника про витребування свого майна від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Якщо індивідуально визначене (індивідуалізоване) майно не існує, то позивач має право лише на відшкодування завданої шкоди.

Витребувати можна лише те майно, яке є в наявності та фактично перебуває у незаконному володінні відповідача. Якщо ж майно, яке перебуває у чужому володінні, видозмінено, було перероблене чи знищене, а позивач довів, що вказане майно йому належить, то в такому випадку стягується вартість майна. Інакше виконати судові рішення про задоволення позову буде неможливо.

Можливість задоволення віндикаційного позову шляхом витребування нерухомого майна від добросовісних набувачів залежить від обставин, чи видозмінено, перероблене, чи знищене це майно.

Вимоги міської ради стосуються об'єкта нерухомості, який за час перебування в чужому незаконному володінні видозмінено, за індивідуальними ознаками не відповідає тому об'єкту нерухомості, який вибув з комунальної власності міської ради у 2003 році.

У контексті висновків суду апеляційної інстанції про неможливість витребування у відповідачів спірного майна з огляду на видозміну об'єкта

нерухомого майна Верховний Суд звернув увагу на встановлення апеляційним судом обставин такої видозміни у законному порядку.

Позивач, посилаючись на незаконність вибуття об'єкта нерухомого майна з комунальної власності як підставу для його повернення, своїми діями в особі структурних підрозділів, наділених відповідними повноваженнями, фактично погодив здійснення реконструкції цього об'єкта, був обізнаний про характер його видозміни, а також про перспективи подальших наслідків, пов'язаних зі зміною правового режиму володіння майном.

Правомірні очікування особи мирно володіти майном за наявності відповідного рішення органу публічної влади є об'єктом правового захисту згідно із ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та національного законодавства України.

Верховний Суд звернув увагу на те, що міська рада одночасно є особою, з власності якої незаконно вибуло майно на підставі підробленого судового рішення, а також особою, за наявності відповідних рішень якої (як органу публічної влади) у відповідачів виникли правомірні очікування мирно володіти майном.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд, постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 523/6336/16-ц (провадження № 61-9362св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123779873>.

2. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

2.1. Видача банком банківського вкладу за підробленими документами не свідчить про виконання ним умов укладеного депозитного договору, оскільки недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності не може покладати тягар відповідальності на сумлінного споживача фінансових послуг

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 адвоката Шимановського А. В. у справі за позовом ОСОБА_1 до АТ КБ «ПриватБанк» про захист прав споживача фінансових послуг, стягнення заборгованості за договором банківського вкладу (депозиту).

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 посилався на те, що між ним і банком укладено договір банківського вкладу (депозиту) «Стандарт», предметом якого є розміщення строкового вкладу строком на дванадцять місяців, сума вкладу 39 500,00 євро. Строк розміщення вкладу неодноразово

пролонгований сторонами договору. У жовтні 2019 року у зв'язку із закінченням строку дії договору представник ОСОБА_1 двічі звертався до відповідача із заявою про повернення вкладу та нарахованих процентів, однак банк свої зобов'язання за договором не виконав, суму вкладу та нараховані проценти не виплатив.

Суди розглядали справу неодноразово.

Рішенням районного суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у задоволенні позову. Судові рішення мотивовано недоведеністю позивачем факту неналежного виконання банком своїх зобов'язань за депозитним договором.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився із рішеннями судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Банкам забороняється проводити фінансові операції з готівкою (готівковими коштами) з клієнтами-юридичними чи фізичними особами у разі коли виникає сумнів стосовно того, що особа виступає не від власного імені (ст. 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у редакції, чинній на час видачі коштів).

Згідно з пунктом 9 Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків резидентів і нерезидентів, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492 (далі – Інструкція), операції за рахунками клієнтів фізичних осіб здійснюються за розпорядженням власника або за його дорученням на підставі довіреності (копії довіреності), засвідченої нотаріально, а у випадках, визначених законодавством України, – іншими уповноваженими на це особами. Довіреність може бути засвідчена уповноваженим працівником банку, якщо вона складається в банку (у присутності власника рахунку та довірених осіб). Така довіреність додаткового засвідчення не потребує.

Видаткові операції за вкладними (депозитними) рахунками фізичних осіб здійснюються за розпорядженням власника рахунку або за його дорученням на підставі довіреності, засвідченої нотаріально (п. 111 Інструкції).

Представники клієнта мають подати уповноваженому працівникові банку документи, що підтверджують їх повноваження (пункт 30 Інструкції).

У разі виникнення сумнівів у достовірності чи повноті наданої інформації про клієнта суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний провести поглиблену перевірку клієнта.

Зі змісту ч. 1 ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», у редакції, чинній на час видачі коштів, вбачається, що фінансова операція з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів) підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо зокрема сума, на яку вона здійснюється

дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 150 000,00 грн, якщо має ознаки фінансових операцій з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів).

У цій справі сума виданої банком готівки в іноземній валюті перевищує суму, еквівалентну 150 000,00 грн, тому відповідач як суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен був здійснити обов'язковий фінансовий моніторинг, верифікацію і ідентифікацію особи, яка діяла як представник клієнта, перевірити на підставі офіційних документів наявність у цієї особи відповідних повноважень, а також здійснити ідентифікацію особи, від імені або за дорученням якої проводиться фінансова операція.

Банк провів ідентифікацію та верифікацію ОСОБА_2 як клієнта банку, перевірив надану ОСОБА_2 довіреність.

Незважаючи на наведене, Верховний Суд дійшов висновку, що здійснені банком дії тим не менше призвели до видачі коштів не вкладнику, позивачу, а невстановленій особі за підробленим паспортом, що сторони не заперечують і що підтверджено процесуальними діями, вчиненими в рамках кримінального провадження, та службовим розслідуванням.

Обставини, встановлені у висновку службового розслідування, проведеного службою безпеки ГРУ АТ КБ «ПриватБанк», а також той факт, що у паспорті, поданому нотаріусу для посвідчення особи під час укладення довіреності, зображена інша особа, а не позивач, свідчать про відсутність волевиявлення позивача на вчинення правочину, а саме видачі довіреності на ім'я ОСОБА_2.

Верховний Суд зауважив, що суди попередніх інстанцій не надали належної оцінки вказаним обставинам та дійшли помилкових висновків про необхідність позивачу оспорити довіреність, яка за встановленими самим банком обставинам є підробленою.

Оскільки належні позивачу грошові кошти за договором розміщення на депозитному вкладі відповідач видав невстановленій особі, що банк не заперечує, висновки судів про доведеність виконання відповідачем своїх зобов'язань перед позивачем та правомірність дій банку щодо видачі суми депозитного вкладу представнику позивача є такими, що суперечать положенням цивільного законодавства, а також умовам укладеного між сторонами договору.

Саме банк визначає відповідальних працівників, яким надається право видавати кошти за вимогою клієнта, оформляти касові документи, а також визначає систему контролю за виконанням касових операцій, а тому недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності не може покласти тягар відповідальності на сумлінного споживача фінансових послуг.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 711/8709/19 (провадження № 61-10000св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123719413>.

2.2. Належним способом захисту прав іпотекодержателя, відомості про право іпотеки якого були безпідставно виключені з відповідних державних реєстрів і який вважає, що іпотека є і залишилася чинною, є вимога про визнання права іпотекодержателя щодо іпотечного майна

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ТОВ «Консалт Солюшенс» у справі за позовом ТОВ «Консалт Солюшенс» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, державного реєстратора КП Новоселівської сільської ради «Регіональне бюро державної реєстрації», треті особи: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, КП Новоселівської сільської ради «Регіональне бюро державної реєстрації», про скасування рішень державного реєстратора та записів.

Суди встановили, що 04 липня 2007 року між ТОВ «Укрпромбанк» і ОСОБА_2 укладено кредитний договір з кінцевим строком повернення 03 липня 2022 року. На забезпечення виконання зобов'язань позичальника між ТОВ «Укрпромбанк» і ОСОБА_8 укладено іпотечний договір, за умовами якого іпотекодержатель передала в іпотеку належне їй на праві власності нерухоме майно, а саме спірну квартиру.

У червні 2010 року за договором про передачу активів та кредитних зобов'язань ТОВ «Укрпромбанк» передало ПАТ «Дельта Банк» усі права первісного кредитора щодо ОСОБА_2 за згаданим кредитним договором.

Заочним рішенням районного суду від 11 червня 2014 року, ухваленим у справі № 2/1522/12861/11, задоволено позов АТ «Дельта Банк» до ОСОБА_2, ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за кредитним договором.

У липні 2020 року між ПАТ «Дельта Банк» і ТОВ «Консалт Солюшенс» укладено договір про відступлення права вимоги до позичальників та заставодавців (іпотекодавців), поручителів.

Іпотеку припинено на підставі повідомлення від 22 листопада 2014 року, видавник ПАТ «Дельта Банк». Дата та час державної реєстрації: 11 травня 2018 року, 15:10:13. Відомості внесено до реєстру 18 травня 2018 року. Відомості про припинення обтяження за договором іпотеки внесено до реєстру 18 травня 2018 року.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовано тим, що належним способом захисту прав іпотекодержателя, відомості про право іпотеки якого були виключені з Державного реєстру іпотек і який вважає, що іпотека є і залишилася чинною, є вимога про визнання права

іпотекодержателя щодо іпотечного майна, однак при зверненні до суду з цим позовом такої вимоги заявлено не було.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився із висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Виключення запису про обтяження, зокрема на підставі судового рішення, саме по собі не припиняє іпотеки, яка залишається чинною. Відповідно, скасування такого судового рішення не спричиняє відновлення дії іпотеки. Якщо предмет іпотеки не був реалізований та відсутні інші підстави для припинення іпотеки, встановлені законом, то іпотека є чинною з моменту внесення про неї первинного запису до відповідного реєстру незалежно від того, чи було скасовано судове рішення, на підставі якого з Державного реєстру іпотек виключено запис про обтяження. У такому разі запис про іпотеку підлягає відновленню. Запис про іпотеку не може бути відновлений з моменту вчинення первинного запису (минулим числом), а підлягає відновленню з моменту вчинення запису про таке відновлення.

Виключення на підставі судового рішення відомостей про право іпотеки з Державного реєстру іпотек не може впливати на чинність іпотеки, оскільки така підстава припинення іпотеки не передбачена законом. У такому випадку скасування судового рішення, яке стало підставою для внесення до Державного реєстру іпотек запису про припинення іпотеки, не відновлює дію останньої, оскільки іпотека є чинною незалежно від наявності таких відомостей у Державному реєстрі іпотек.

У разі якщо позивач вважає, що іпотека є та залишається чинною, належним способом захисту було б звернення позивача з вимогою про визнання права іпотекодержателя стосовно іпотечного майна. Після набрання чинності рішенням суду у разі задоволення такого позову до відповідного державного реєстру має бути внесено запис про іпотекодержателя.

Іпотекодержатель не позбавлений права звернутися до суду з відповідним позовом до належних відповідачів, заявивши вимоги, зокрема до останнього набувача спірного іпотечного майна, про визнання права іпотекодержателя за договором іпотеки, а суд при розгляді таких вимог має надати оцінку добросовісності іпотекодержателя й набувача нерухомого майна.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішенням суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 521/12780/19 (провадження № 61-13314св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734057>.

2.3. Сторона оспорюваного правочину, дії якої засвідчують спрямування її волі на збереження дійсності правочину та його виконання, не може надалі

оспорювати правочин з підстав, про які вона знала або повинна була знати під час виявлення цієї волі, що впливає із засад добросовісності, на яких ґрунтується зобов'язання

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ТзДВ «Страхова група «Оберіг» у справі за позовом ТзДВ «СГ «Оберіг» до ОСОБА_1 про визнання недійсним полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Звертаючись до суду з позовом, страхова компанія посилалася на те, що під час укладення полісу страхувальник, відповідач, надав неправдиві відомості щодо відсутності у нього обов'язку з проходження обов'язкового технічного контролю. Проте, знаючи про необхідність проходження обов'язкового технічного контролю транспортного засобу та відсутність діючого протоколу про проходження обов'язкового технічного контролю щодо транспортного засобу, не повідомив про це ТДВ «СГ «Оберіг». Відповідач при укладенні полісу надав неправдиві відомості про істотні умови предмета договору страхування. У разі надання позивачу відомостей про те, що транспортний засіб підлягає обов'язковому технічному контролю та не пройшов його, позивач не уклав би поліс на вказаний у ньому строк.

Заочним рішенням районного суду позов задоволено. Судове рішення мотивовано тим, що відповідач свідомо повідомив неправдиві відомості, зазначивши, що забезпечуваний транспортний засіб не підлягає обов'язковому технічному контролю, тобто приховав інформацію, що мала значення для укладення договору страхування, ввів позивача в оману.

Постановою апеляційного суду заочне рішення районного суду скасовано ухвалено нове рішення, яким відмовлено у задоволенні позову.

Постанову мотивовано тим, що при оформленні полісу відповідач надав позивачу всю необхідну інформацію, з якою страховик мав можливість перевірити інформацію щодо належності транспортного засобу до типу вантажних і необхідності проходження цим транспортним засобом обов'язкового технічного контролю. Проте страховик не пред'являв до відповідача ніяких вимог та погодився з тими відомостями, які були надані відповідачем.

Відповідач не порушував прав позивача на стадії укладення правочину, а позивач самоусунувся від встановлення обставин, які мали значення для дотримання вимог закону при укладенні договору страхування. Позивач не довів обставин, які підтверджують той факт, що відповідач при укладенні страхового договору діяв умисно, з метою введення позивача в оману стосовно предмета страхування.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з рішенням апеляційного суду з огляду на таке.

Страховики зобов'язані укладати договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності (внутрішній договір страхування, міжнародний договір страхування, міжнародний договір «Зелена картка») відповідно до цього Закону та чинного законодавства України (п. 17.1 ст. 17 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»).

Позивач не довів наявності підстав для визнання договору недійсним, оскільки при оформленні полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів відповідачем (страхувальником) було надано позивачу (страховику) інформацію, яку страховик мав можливість перевірити, зокрема, з'ясувати відомості щодо належності транспортного засобу до типу вантажних і обов'язковості проходження цим транспортним засобом технічного контролю.

Крім того, відомості про страхувальника, транспортний засіб, щодо якого укладається договір страхування, а також особливі умови використання забезпеченого транспортного засобу страховик повинен отримати від страхувальника, водночас має право перевірити їх достовірність шляхом звірки з наявними даними у власних інформаційних реєстрах та з даними державних інформаційних ресурсів.

Таким чином, страховик, отримавши інформацію від страхувальника щодо транспортного засобу та погоджуючись укласти договір страхування на підставі отриманих відомостей щодо транспортного засобу та його технічних характеристик, не був позбавлений можливості додатково здобути інформацію щодо транспортного засобу, перевірити надану відповідачем інформацію. Однак вказані дії були вчинені Товариством лише після настання страхового випадку, що свідчить про наявність наміру ухилитися від виплати страхових сум на користь потерпілої внаслідок ДТП особи.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 369/322/23 (провадження № 61-13910св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123601857>.

3. Спори, що виникають із земельних правовідносин

3.1. Знаходження на земельній ділянці одного власника об'єкта нерухомості (будівлі, споруди) іншого власника істотно обмежує права власника землі.

Належною вимогою, яку може заявити міська рада як власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту

прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Дніпровської міської ради у справі за позовом Дніпровської міської ради до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, треті особи: Департамент адміністративних послуг та дозвільних процедур Дніпровської міської ради, приватні нотаріуси, про визнання недійсним договору дарування, скасування записів про державну реєстрацію іпотеки та про державну реєстрацію обтяження, скасування записів про державну реєстрацію права власності та повернення земельної ділянки.

Звертаючись до суду з позовом, міська рада вказувала на те, що нежитлове приміщення є самочинним будівництвом, яке незаконно розташоване на земельній ділянці територіальної громади в особі міської ради. Факт реєстрації права власності за ОСОБА_1, яка в подальшому подарувала вказаний об'єкт нерухомості ОСОБА_2 і ОСОБА_3, призвів до самовільного захоплення земельної ділянки, яка перебуває у комунальній власності. Оскільки земельна ділянка жодному із відповідачів у користування не надавалася, вона підлягає поверненню територіальній громаді м. Дніпра в особі Дніпровської міської ради з приведенням її у придатний для використання стан шляхом знесення самочинно побудованих споруд.

Рішенням районного суду, яке постановою апеляційного суду залишено без змін, відмовлено у задоволенні позову. Судові рішення мотивовано недоведеністю порушення відповідачами прав та інтересів позивача.

Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Знаходження на земельній ділянці одного власника об'єкта нерухомості (будівлі, споруди) іншого власника істотно обмежує права власника землі, при цьому таке обмеження є безстроковим. Так, власник землі в цьому разі не може використовувати її ані для власної забудови, ані іншим чином і не може здати цю землю в оренду будь-кому, окрім власника будівлі чи споруди. Тому державна реєстрація будівлі, споруди на чужій земельній ділянці є фактично і реєстрацією обмеження права власника землі.

Права власника земельної ділянки порушуються в результаті факту самочинного будівництва, а не державної реєстрації права власності на самочинно побудоване майно.

Наявність самочинно побудованих спірних об'єктів нерухомості порушує права Дніпровської міської ради на користування та розпорядження земельною ділянкою, на якій спірні об'єкти нерухомості побудовані.

Позов про знесення самочинно збудованого нерухомого майна може бути пред'явлено власником чи користувачем земельної ділянки або іншою особою,

права якої порушено, зокрема власником (користувачем) суміжної земельної ділянки з підстав, передбачених ст. ст. 391, 396 ЦК України.

Отже, належними вимогами, які може заявити міська рада, як власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 10 лютого 2021 року, залишеної без змін постановою Верховного Суду від 07 грудня 2022 року, у справі № 202/3192/17 встановлено факт самочинного будівництва об'єкта нерухомого майна, з проведенням реконструкції нежитлового приміщення (кафе) на спірній земельній ділянці, яка належить територіальній громаді м. Дніпра в особі Дніпровської міської ради та віднесена до земель комунальної власності.

З огляду на викладене, висновки судів про недоведеність порушення прав позивача є помилковими.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасував, а справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 202/3145/22 (провадження № 61-18485св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567716>.

4. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань

4.1. Кредитор має право звернутися до суду із позовом про виділ частки боржника з майна, що є у спільній сумісній власності, в натурі для звернення стягнення на неї за умови недостатності в боржника іншого майна, на яке може бути звернене стягнення

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» у справі за позовом Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, треті особи: Приватне підприємство «Спіком», Товариство з обмеженою відповідальністю «Перша будівельна компанія 2006», Товариство з обмеженою відповідальністю «Поссітів», Товариство з обмеженою відповідальністю «Сідвелс», Товариство з обмеженою відповідальністю «Полвакс-Україна», про виділ частки із спільного майна в натурі.

Рішенням районного суду позов задоволено частково.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що частки ОСОБА_1 у статутних капіталах ПП «Спіком», ТОВ «Перша будівельна компанія 2006», ТОВ «Поссітів» та ТОВ «Сідвелс» є спільною сумісною власністю колишнього подружжя, при цьому ОСОБА_2 не має достатнього майна для задоволення вимог АТ «Ощадбанк», як стягувача у виконавчому провадженні.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду в частині задоволених позовних вимог скасовано та ухвалено в цій частині нове судове рішення, яким у задоволенні цих позовних вимог відмовлено.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позовних вимог про виділ в натурі частин із часток ОСОБА_1, що є спільним майном подружжя ОСОБА_2 та ОСОБА_1, апеляційний суд дійшов висновку, що позивачем, як кредитором, порядку і умов звернення до суду з позовом згідно ст. ст. 366, 371 ЦК України, дотримано не було. Зокрема кредитор не звертався до боржника з вимогою продажу ним своїх часток у праві спільної сумісної власності з направленням суми виторгу на погашення боргу.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду з огляду на таке.

Звертаючись до суду з позовом, банк посилався на те, що він є кредитором, а ОСОБА_2 – боржником перед банком на підставі рішення Оболонського районного суду міста Києва від 12 серпня 2016 року. ОСОБА_2 не має майна, на яке можна звернути стягнення. Під час виконання рішення у ОСОБА_1 виявлено майно, яке придбано за час перебування нею у шлюбі з ОСОБА_2. Позивач зазначив, що частина майна належить ОСОБА_2, тому просив визначити та виділити частку ОСОБА_2 у спільному сумісному майні подружжя.

ОСОБА_1 заперечила проти виділу частки ОСОБА_2 та задоволення позову банку, про що навела відповідні доводи у відзиві на позов.

Питання звернення стягнення на частку у майні, що є у спільній частковій власності, регулюється ст. 371 ЦК України, згідно з якою кредитор співвласника майна, що є у спільній сумісній власності, у разі недостатності у нього іншого майна, на яке може бути звернене стягнення, може пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї, крім випадків, установлених законом. Виділ частки із майна, що є у спільній сумісній власності, для звернення стягнення на неї здійснюється у порядку, встановленому ст. 366 цього Кодексу.

Згідно із ст. 366 ЦК України кредитор співвласника майна, що є у спільній частковій власності, у разі недостатності у нього іншого майна, на яке може бути звернене стягнення, може пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї. Якщо виділ в натурі частки із спільного майна має наслідком зміну його призначення або проти цього заперечують інші співвласники, спір вирішується судом. У разі

неможливості виділу в натурі частки із спільного майна або заперечення інших співвласників проти такого виділу кредитор має право вимагати продажу боржником своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу. У разі відмови боржника від продажу своєї частки у праві спільної часткової власності або відмови інших співвласників від придбання частки боржника кредитор має право вимагати продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на нього прав та обов'язків співвласника-боржника, з проведенням відповідного перерахунку.

Отже, правові норми ст. ст. 371, 366 ЦК України встановлюють для кредитора певний порядок та умови звернення до суду з позовом про виділ частки боржника із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї. Недотримання цього порядку та умов виключають можливість задоволення такого позову, оскільки ці норми визначають інший спосіб захисту прав кредитора у разі, зокрема незгоди співвласників майна на виділ в натурі частки боржника із спільного майна.

У справі, що переглядалася, банк як кредитор боржника вважає, що спільним сумісним майном ОСОБА_2 та ОСОБА_1 як подружжя є частки ОСОБА_1 у статутних капіталах юридичних осіб.

Апеляційний суд установив, що відповідач заперечує проти виділу частки ОСОБА_2, що унеможливує задоволення вимоги АТ «Державний ощадний банк України» про виділ частки боржника із спільного майна в натурі, натомість надає позивачу, як кредитору, право, передбачене ч. 2 ст. 366 ЦК України, вимагати продажу ОСОБА_2, як боржником, своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу.

Кредитор не звертався до боржника з вимогою продажу ним своїх часток у праві спільної власності з направленням суми виторгу на погашення боргу.

З урахуванням наведеного Верховний Суд визнав правильними висновки апеляційного суду про те, що банк не дотримався процедури та умов звернення до суду з цим позовом.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 756/3456/19 (провадження № 61-14732св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124143525>.

5. Спори, що виникають із трудових правовідносин

5.1. Належним відповідачем за позовом директора навчального закладу про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу є відповідний відділ освіти, з яким директор такого закладу уклала трудовий договір (контракт)

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Управління освіти Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації у справі за позовом ОСОБА_1 до Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Управління освіти Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації, третя особа – Освітній омбудсмен України, про визнання незаконними і скасування наказів про призупинення трудового договору (контракту) та звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу, відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що ОСОБА_1 працювала на посаді директора школи на підставі контракту з Департаментом освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), укладеного на строк до 03 липня 2023 року. У період часу з 21 лютого до 25 лютого 2022 року ОСОБА_1 перебувала у щорічній основній відпустці.

19 лютого 2022 року через пункт пропуску Каланчак позивач виїхала до Автономної Республіки Крим.

24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, який діяв станом на час розгляду справи.

Про неможливість свого своєчасного повернення у зв'язку із цими обставинами ОСОБА_1 24 лютого 2022 року повідомила керівництво відповідачів шляхом направлення повідомлень через месенджер Viber. Також 24 лютого 2022 року позивач надіслала на електронну адресу Управління освіти заяву на погодження продовження частини щорічної відпустки за 2021 – 2022 роки з 28 лютого до 04 березня 2022 року, а згодом – до 31 березня 2022 року. Зазначені обставини відповідачі не заперечували.

13 квітня 2022 року на електронну пошту позивача надійшов лист Управління освіти про відмову в задоволенні її заяв щодо погодження щорічної основної відпустки.

Наказом Департаменту освіти і науки призупинено трудовий договір (контракт) зі ОСОБА_1 з 24 березня 2022 року та призупинено виплату їй заробітної плати до моменту відновлення можливості виконувати обов'язки керівника закладу освіти, а 12 квітня 2022 року звільнено ОСОБА_1 з посади директора школи за прогул (підставою зазначено подання Управління освіти). На виконання наказів Департаменту освіти і науки Управлінням освіти видано накази від 18 квітня 2022 року про призупинення трудового договору (контракту) з директором школи ОСОБА_1 та про звільнення ОСОБА_1 за прогул.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції у частині стягнення з Департаменту освіти і науки на користь ОСОБА_1 середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу (за вирахуванням всіх необхідних платежів і податків) скасував та ухвалив в цій частині нове судове рішення, яким стягнув з Управління освіти на користь ОСОБА_1 середній заробіток за весь час вимушеного прогулу (за вирахуванням всіх необхідних платежів і податків). Судове рішення мотивував тим, що Департамент освіти і науки не врахував поважності причин відсутності ОСОБА_1 на робочому місці, пов'язаних із агресією російської федерації проти України, не надав оцінки обставинам, викладеним у заявах позивачки, безпідставно видав наказ про її звільнення з роботи за прогул з підстав відсутності на робочому місці з 26 лютого 2022 року.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з постановою апеляційного суду в частині вирішення вимог щодо стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу з огляду на таке.

Припинення трудового договору з керівником державного чи комунального закладу загальної середньої освіти у зв'язку із закінченням строку його дії або його дострокове розірвання здійснюється відповідною посадовою особою засновника (головою відповідної ради чи керівником державного органу) або керівником уповноваженого ним органу (структурного підрозділу з питань освіти) з підстав та у порядку, визначених законодавством про працю.

Під поняттям «роботодавець» у контексті положень законодавства про освіту слід розуміти, що засновником закладу середньої освіти є відповідні рада, державний орган чи уповноважений ним орган, його структурний підрозділ, від імені якого укладено і підписано трудовий договір з керівником закладу середньої освіти.

Роботодавцем позивача є саме Департамент освіти і науки, що підтверджується і тим, що у преамбулі контракту від 02 липня 2018 року, укладеного між ОСОБА_1 і Департаментом освіти і науки, є посилання на те, що контракт укладено на підставі ч. 3 ст. 21 КЗпП України. Тобто контракт укладено між роботодавцем і працівником.

Заробітну плату директору виплачує саме роботодавець, яким відповідно до розділу III контракту є Департамент освіти і науки.

ОП КЦС ВС зазначила, що апеляційний суд усупереч нормам закону не звернув уваги на те, що ОСОБА_1 перебувала у трудових відносинах не зі школою, а з Департаментом освіти і науки, оскільки 02 липня 2018 року позивач уклала трудовий контракт та безпосередньо Департамент освіти і науки, відповідно до ст. 21 КЗпП України виплачував їй заробітну плату.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постанову суду апеляційної інстанції у частині

вирішення вимог про стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу скасував та залишив в силі у цій частині рішення місцевого суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 761/13951/22 (провадження № 61-12932сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123851139>.

6. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

6.1. В отримувача аліментів відсутня необхідність оскаржувати в апеляційному порядку наступні рішення про стягнення аліментів на користь інших утриманців платника, яких останній був зобов'язаний утримувати в силу закону і на час вирішення спору про стягнення аліментів, оскільки суд при визначенні розміру аліментів на дітей зобов'язаний враховувати наявність у платника аліментів інших дітей, непрацевдатних чоловіка, дружини, батьків, баби / діда, прабаби / прадіда, і такі обставини не є підставою для зменшення розміру раніше призначених аліментів

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів.

Апеляційний суд установив, що ОСОБА_1 з огляду на тяжкий матеріальний стан звернулась з позовом до онука про стягнення аліментів на своє утримання.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Не погоджуючись з рішенням місцевого суду, колишня дружина відповідача звернулась з апеляційною скаргою, як особа, яка не брала участі у справі. На обґрунтування скарги посилалася на те, що рішенням місцевого суду її права та інтереси можуть бути порушені у майбутньому, оскільки це рішення може бути підставою для зменшення розміру аліментів, стягнених у справі № 220/644/15 за її позовом до відповідача, на утримання їх з відповідачем спільної малолітньої доньки.

Суд апеляційної інстанції закрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1, посилаючись на те, що рішенням суду першої інстанції питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки ОСОБА_1 не вирішувалися.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з ухвалою апеляційного суду з огляду на таке.

За змістом ст. 352 ЦПК України право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції особи, яка не брала участі у справі, ґрунтується не

на гіпотетичній зацікавленості, а на правовій зацікавленості, яка обумовлюється змістом норм матеріального права.

Лише встановивши, що оскаржуване рішення безпосередньо встановлює, змінює або припиняє права та / або обов'язки особи, яка не брала участь у розгляді справи, або породжує для цієї особи правові наслідки, апеляційний суд переглядає рішення суду першої інстанції за апеляційною скаргою такої особи.

Положення чинного законодавства не визначають як підставу для зменшення розміру аліментів на утримання дітей факт постановлення судом рішення про стягнення з платника аліментів на користь інших осіб, перебування яких на утриманні платника враховано судом при вирішенні спору про стягнення аліментів на дітей.

Право колишньої дружини на отримання аліментів на дитину захищено судовим рішенням.

Бабуся відповідача та його колишня дружина мають право на отримання від відповідача аліментів з різних самостійних підстав, які не виключають одна одну.

Отримання аліментів одним не виключає отримання аліментів іншим, відповідно, аліментні зобов'язання платника на користь різних осіб у цьому випадку існують паралельно та не є конкуруючими.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду ухвалу апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 404/7235/22 (провадження № 61-1972сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124186735>.

6.2. Зміна батьком місця проживання дітей без згоди на те матері, за відсутності рішення компетентного органу про вирішення спору між батьками щодо опіки над дітьми, не є підставою для припинення стягнених з нього за рішенням суду аліментів та підставою для стягнення аліментів в окремому судовому провадженні з матері на користь батька

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2, від імені якої діє адвокат Богач А. А., у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів.

Звертаючись до суду з позовом ОСОБА_1 посилався на те, що сторони у справі перебувають у зареєстрованому шлюбі та є батьками дітей: сина ОСОБА_3, доньки ОСОБА_4 та доньки ОСОБА_5. Діти ОСОБА_3 і ОСОБА_5 проживають разом з ним та повністю знаходяться на його утриманні. Мати

дітей добровільно матеріальної допомоги на забезпечення дітей не надає. Досягти домовленості з ОСОБА_2 про участь в утриманні дітей не вдалося.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено. Рішення судів мотивовано тим, що з відповідачки підлягають стягненню аліменти на утримання їхніх з позивачем двох неповнолітніх дітей, які фактично проживають разом з батьком.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до ст. 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Стягнення аліментів на утримання дитини є одним із способів захисту інтересів дитини, забезпечення одержання нею коштів, необхідних для її життєдіяльності.

Суди встановили, що питання участі сторін у вихованні та матеріальному забезпеченні дітей сторін у справі вже були предметами судових розглядів.

Рішенням районного суду від 24 січня 2023 року, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 26 липня 2023 року та постановою Верховного Суду від 24 січня 2024 року, відмовлено у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 про визначення місця проживання дітей: сина ОСОБА_3, доньки ОСОБА_4, доньки ОСОБА_5 разом з ним.

Рішенням районного суду від 12 січня 2024 року задоволено позов ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про стягнення аліментів на утримання дітей ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_5.

Зміна місця проживання ОСОБА_3 і ОСОБА_5 була здійснена батьком без згоди матері, за відсутності рішення компетентного органу про вирішення спору між батьками щодо опіки над дітьми. Проживання дітей з батьком не відповідає їх найкращим інтересам.

Оскільки батько без згоди матері змінив місце проживання дітей, а у його позові про визначення місця проживання дітей з батьком відмовлено судом з посиланням на інтереси дітей, він не може вважатися одним з батьків, разом з яким на правових підставах проживають діти. Отже ОСОБА_1 не є особою, на користь якої на підставі частини третьої статті 181 СК України можуть бути присуджені аліменти на утримання дітей. Присудження аліментів на користь ОСОБА_1, який мотивує свої вимоги тим, що двоє дітей з 25 листопада 2023 року проживають з ним, за вказаних обставин фактично б могло свідчити про легітимізацію протиправних дій одного з батьків щодо зміни місця проживання дитини без згоди іншого з батьків, нівелювало б судові рішення щодо визначення місця проживання дітей у справі № 672/692/22, мотивоване відсутністю доказів на підтвердження того, що проживання дітей разом з батьком буде відповідати їх найкращим інтересам

Верховний Суд зазначив, що підстав для стягнення аліментів в окремому судовому провадженні з матері на користь батька на утримання дітей немає.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував та ухвалив нове судове рішення, яким відмовив у задоволенні позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 672/186/24 (провадження № 61-13277св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123734063>.

6.3. Розірвання шлюбу між сторонами не є підставою для скасування усиновлення, оскільки разом з усиновленням позивач набув права та взяв на себе обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у тому ж обсязі, який мають біологічні батьки щодо дітей. Основною причиною скасування усиновлення є невідповідність усиновлення інтересам усиновленої дитини, незабезпечення її сімейного виховання. Цим поняттям охоплюються всі аспекти правовідношення з усиновлення, як винного, так і невинного характеру зі сторони усиновлювача

24 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, в інтересах якого діє його представник адвокат Войнаренко Л. Ф., у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Служби у справах дітей та сім'ї Вишгородської міської ради, Баришівського відділу державної реєстрації актів цивільного стану у Броварському районі Київської області Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) про скасування усиновлення.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 посилався на те, що у жовтні 2014 року він уклав шлюб з ОСОБА_2, яка є матір'ю ОСОБА_3, біологічним батьком якої є ОСОБА_4, якого рішенням суду позбавлено батьківських прав. У квітні 2018 року рішенням суду позивача оголошено усиновлювачем та записано батьком дитини ОСОБА_3, змінено прізвище та по батькові дитини. Позивач вказує, що розірвання шлюбу з ОСОБА_2, роздільне проживання з усиновленою, неможливість виконувати свої батьківські обов'язки, брати участь у її фізичному, інтелектуальному і моральному вихованні, нести відповідальність за її поведінку свідчать про те, що подальше виконання ним обов'язків як усиновлювача є недоцільним.

Рішенням районного суду позов задоволено, оскільки скасування усиновлення буде доцільним та відповідатиме інтересам дитини.

Постановою апеляційного суду скасовано рішення районного суду та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено. Постанову мотивовано тим, що позивач не довів, що між ним та усиновленою донькою склалися стосунки, які роблять неможливим їх спільне проживання

та виконання ним батьківських обов'язків як усиновлювачем поза його волею, тобто ОСОБА_1 не довів наявності підстав, передбачених частиною першою статті 238 СК України, для скасування усиновлення.

Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

У контексті положень про усиновлення та батьківство усиновитель робить свідомий та виважений вибір набути прав батька стосовно дитини, яка не є його кровною, та приймає на себе кореспондуючий цьому обов'язок стати рідною людиною цій дитині, вживати всіх можливих заходів та дій в інтересах дитини, займатися питаннями її виховання та розвитку таким чином і обсягом, яке в мінімальному значенні закріплено у законодавстві та диктується загальними уявленнями про батьківство. При цьому зовнішньо також має прослідковуватися те, що дитина відчуває, що вона перебуває в такому оточенні, яке забезпечить їй у необхідному випадку допомогу, зокрема і на її прохання у звичайних побутових обставинах.

У ч. 1 ст. 238 СК України визначено, що усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо: 1) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує її сімейного виховання; 2) дитина страждає недуомством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; 3) між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Усиновлення може бути скасовано тільки за рішенням суду, зокрема за позовом усиновлювача.

Верховний Суд зазначив, що основною причиною скасування усиновлення є невідповідність усиновлення інтересам усиновленої дитини, незабезпечення її сімейного виховання. Цим поняттям охоплюються усі аспекти правовідношення із усиновлення, як винного, так і невинного характеру зі сторони усиновлювача. До таких обставин, зокрема, слід віднести відсутність взаємної злагоди в силу особистих якостей усиновлювача та (або) усиновленого, в результаті чого усиновлювач не користується авторитетом у дитини або дитина не відчуває себе членом сім'ї усиновлювача та інших обставин, що негативно впливають на емоційний стан дитини.

Розірвання шлюбу між позивачем і відповідачкою не є підставою для скасування усиновлення, оскільки разом з усиновленням позивач набув права та взяв на себе обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у тому ж обсязі, який мають біологічні батьки щодо дітей.

Позивач не довів наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 238 СК України, для скасування усиновлення, не надав належних і допустимих доказів на підтвердження існування між ним та усиновленою донькою стосунків, які роблять неможливим їх спільне проживання та виконання ним батьківських

обов'язків як усиновлювачем поза його волею, а також на підтвердження того, що усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 грудня 2024 року у справі № 363/3572/23 (провадження № 61-11330св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124084850>.

6.4. Право батьків на виховання дитини є переважним перед будь-якими особами, в тому числі й близькими родичами. Як виняток із цього загального правила, у разі встановлення, що передання дитини батькам або одному з них буде суперечити її інтересам, суд може відмовити в поверненні дитини

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про відібрання малолітньої доньки; за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про позбавлення батьківських прав.

Звертаючись до суду з позовом про відібрання малолітньої доньки ОСОБА_1 посилався на те, що батьками ОСОБА_5 є він і ОСОБА_6, яка померла.

За спільною домовленістю з ОСОБА_2 донька залишилась разом із тіткою в м. Переяславі для можливості спілкування з дідусем і бабусею до кінця 2022 року, при цьому, він спілкувався з дитиною за допомогою відео зв'язку через застосунок для обміну повідомленнями. 01 січня 2023 року ОСОБА_2 повідомила в режимі відео зв'язку, що відмовляється повертати йому дитину.

03 січня 2023 року, приїхавши за місцем знаходження доньки, був позбавлений можливості з нею зустрітися, у зв'язку з цим звернувся до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146 КК України, за фактом викрадення доньки.

Посилаючись на створені ним належні умови для проживання дитини, наявність у нього житла, роботи, позитивної характеристики, здатності забезпечити розвиток доньки, просив позов задовольнити, відібрати у відповідачів дочку, яку передати йому як рідному батьку.

Заперечуючи проти позову ОСОБА_1, ОСОБА_2 подала зустрічний позов, в якому вона як особа, в сім'ї якої проживає малолітня дочка рідної сестри, яка померла, просила позбавити ОСОБА_1 батьківських прав відносно його

малолітньої доньки з підстав, передбачених ст. 164 СК України, ухилення від виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання дитини.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні первісного і зустрічного позовів відмовлено. Рішення судів мотивовано тим, що відібрання малолітньої дитини від тітки не сприятиме стабільності психоемоційного стану дитини та відповідно її якнайкращим інтересам. Крім того, м. Харків, як найбільш ймовірне місце проживання дитини у разі задоволення первісного позову, внаслідок військової агресії російської федерації зазнає руйнувань, загибелі міських жителів, що є загальновідомим фактом. Візуальні пошкодження будівель (знищені будівлі), очевидно, не сприятимуть стабільному психоемоційному стану дитини. Для зміни її постійного місця проживання на м. Харків для проживання з батьком на протигагу м. Переяславу та / або м. Києву, на думку суду, із дитиною слід проводити тривалу підготовку та з'ясувати передусім її бажання та потреби, оскільки вона здатна їх висловити.

Верховний Суд не погодився з висновком апеляційного суду з огляду на таке.

Батьки мають право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними. Батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у собі не на підставі закону або рішення суду. Суд може відмовити у відібранні малолітньої дитини та переданні її батькам або одному з них, якщо буде встановлено, що це суперечить її інтересам (ст. 163 СК України).

Дитину не може бути повернено одному з батьків, коли існує загроза її інтересам або умови проживання з цим із батьків є небезпечними для її життя, здоров'я та морального виховання.

У справі, яка переглядалася, спір виник між батьком дитини та тіткою дитини, у сім'ї якої проживає донька позивача, щодо відібрання малолітньої ОСОБА_5 та передання її батькові.

ОСОБА_1 є єдиним із батьків малолітньої ОСОБА_5 та має переважне право, в тому числі й перед тіткою (бабою, дідом) дитини, на особисте виховання дитини та на спільне проживання з нею.

Верховний Суд зазначив, що висновок апеляційного суду про те, що переважне право батька на особисте виховання дитини буде суперечити її інтересам з огляду на військову агресію російської федерації, руйнування, яких зазнає місто Харків, як ймовірне місце проживання дитини з батьком, не можна вважати обґрунтованим, оскільки це не є безумовною підставою вважати, що умови проживання з батьком є небезпечними для життя, здоров'я і морального виховання дитини у розумінні ч. 3 ст. 163 СК України.

Апеляційний суд, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, не врахував, що право батьків на виховання дитини є переважним перед будь-

якими особами, в тому числі й близькими родичами. Як виняток із цього загального правила, у разі встановлення, що передача дитини батькам або одному з них буде суперечить її інтересам, суд може відмовити у поверненні дитини. Однак апеляційний суд не перевіряв наявності, передбачених ст. 163 СК України обставин, які б свідчили про те, що відібрання неповнолітньої дитини від відповідачів та передання її рідному батьку, суперечитиме інтересам дитини.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, а справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 373/120/23 (провадження № 61-6928св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123779903>.

7. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

7.1. Кредитор спадкодавця має право на звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою, яка за загальним правилом розглядається в порядку окремого провадження, оскільки не свідчить про виникнення спору про право, адже не містить вимог про стягнення боргу чи звернення стягнення на забезпечувальне майно. Особи, які мають право подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право й на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину

18 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу АТ КБ «ПриватБанк» у справі за заявою АТ КБ «ПриватБанк» про визнання спадщини відумерлою, заінтересовані особи: Кам'янська міська рада, ОСОБА_1.

Заявник зазначав, що у липні 2008 року між банком та ОСОБА_1 було укладено кредитний договір. На забезпечення виконання кредитного договору ОСОБА_2 та ОСОБА_3 передали в іпотеку банку квартиру. ОСОБА_3 та ОСОБА_2 померли. До складу спадщини після смерті іпотекодавців входить зазначена квартира. Через неналежне виконання умов кредитного договору утворилася заборгованість.

У зв'язку з викладеним банк просив суд визнати відумерлою спадщину, що належить ОСОБА_3 та ОСОБА_2, а саме іпотечне майно – квартиру; передати як відумерлу спадщину у власність територіальній громаді – Кам'янській міській раді.

Ухвалою районного суду, яка залишена без змін постановою апеляційного суду, заяву залишено без розгляду. Роз'яснено заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Рішення мотивовано тим, що обов'язковою умовою для визнання спадщини відумерлою є встановлена обставина відсутності спадкоємців за заповітом і за законом або усунення таких спадкоємців від права на спадкування, або наявна відмова спадкоємців від прийняття спадщини чи факт її неприйняття такими особами. Міська рада заявила про незгоду із заявленими банком вимогами. Сам факт отримання кредиту ОСОБА_1, на забезпечення виконання зобов'язань якої ОСОБА_2 і ОСОБА_3 за життя передали своє житло в іпотеку, свідчить про наявність осіб, які могли фактично прийняти спадщину та заявити про свої права на неї, що підлягає встановленню та перевірці під час позовного провадження. Суд встановив наявність спору про право.

Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Заява про визнання спадщини відумерлою може бути подана також кредитором спадкодавця.

Особи, які мають право або зобов'язані подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину.

Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна.

Територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 ЦК України.

Банк у заяві про визнання відумерлою спадщини зазначав, що для вирішення цього питання необхідно з'ясувати відсутність в іпотекодавців спадкоємців, однак така інформація є нотаріальною таємницею і обмежена в доступі, тому заявник просив суд витребувати відповідні докази.

У спірній категорії справ особи, які мають право подати заяву про визнання спадщини відумерлою, мають право й на одержання із Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину (ст. 1277 ЦК України).

Встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, суд ухвалює рішення про визнання

спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону.

Однак суди не вжили заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, не витребували необхідні докази для з'ясування наявності в іпотекодавців спадкоємців, залишивши без розгляду заяву банку, обмежились припущенням про можливість наявності таких спадкоємців.

Верховний Суд зазначив, що право кредитора спадкодавця на звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою прямо передбачено законом і така заява за загальним правилом розглядається в порядку окремого провадження. Сама по собі заява кредитора не свідчить про виникнення спору про право, оскільки в ній немає вимоги про стягнення боргу чи звернення стягнення на забезпечувальне майно. Передача відумерлої спадщини до органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна створює кредитору правову можливість заявляти свої вимоги.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції скасував, справу передав до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 грудня 2024 року у справі № 208/9501/21 (провадження № 61-9874св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124005056>.

7.2. При зверненні з позовними вимогами про встановлення факту родинних відносин із спадкодавцем та визнання права власності на спірне майно належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а в разі їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування

18 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, треті особи: приватні нотаріуси, про встановлення факту родинних відносин, визнання правочинів недійсними, визнання права власності в порядку спадкування, витребування майна із чужого незаконного володіння та скасування державної реєстрації.

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Рішення суду мотивовано доведеністю факту родинних відносин. Оскільки рішення суду, на підставі якого за ОСОБА_4 було визнано право власності на спірну квартиру, скасовано, є підстави для визнання недійсним договору купівлі-продажу спірної квартири. Враховуючи, що ОСОБА_1 прийняв спадщину у встановленому законом порядку, однак нотаріус відмовив йому у видачі свідоцтва про право

на спадщину, є підстави для визнання за ОСОБА_1 право власності на спірну квартиру в порядку спадкування за законом після смерті тітки. Оскільки ОСОБА_3 не мав правових підстав на відчуження спірної квартири, суд дійшов висновку про витребування її з чужого незаконного володіння ОСОБА_2 на користь позивача. Враховуючи що речове право відповідачів на спадкове майно є припиненим, то суд вважав за необхідне скасувати записи про державну реєстрацію права власності на спірну квартиру за ОСОБА_2, ОСОБА_3 і ОСОБА_4.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду в частині скасування запису про державну реєстрацію права власності на квартиру за ОСОБА_3 і в частині скасування запису про державну реєстрацію права власності на квартиру за ОСОБА_4 скасовано та ухвалено в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні позову в цій частині. В іншій частині рішення залишено без змін. Оскільки на теперішній час право власності на спірну квартиру за ОСОБА_3 і за ОСОБА_4 у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно не зареєстроване, тому немає підстав для задоволення позову в цій частині.

Верховний Суд не погодився з висновками судів в частині задоволених вимог, з огляду на таке.

За позовними вимогами про встановлення факту родинних відносин ОСОБА_1 із спадкодавцем ОСОБА_6 та визнання права власності на спірну квартиру належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а у разі їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування. Позивач пред'явив позовні вимоги про встановлення факту родинних відносин та визнання права власності на спірну квартиру до осіб, які не є спадкоємцями, позовних вимог до відповідного органу місцевого самоврядування не пред'явив.

Верховний Суд зазначив, що позивач пред'явив позовні вимоги про встановлення факту родинних відносин та визнання права власності на спірну квартиру до осіб, які не є спадкоємцями, позовних вимог до відповідного органу місцевого самоврядування не пред'явлено; тому суди мали відмовити в задоволенні цих позовних вимог внаслідок їх пред'явлення до неналежних відповідачів.

Оскільки немає підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту родинних відносин ОСОБА_1 із ОСОБА_6 та визнання права власності на спірну квартиру, відсутнє і порушене право чи інтерес позивача, то немає й підстав для задоволення позовних вимог про визнання правочинів недійсними та витребування майна із чужого незаконного володіння та скасування державної реєстрації як похідних.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував судові рішення в частині вирішення позовних вимог про визнання правочинів недійсними та витребування майна з чужого незаконного володіння та ухвалив нове рішення про відмову в задоволенні таких вимог.

Верховний Суд також зазначив, що апеляційний суд дійшов правильного по суті висновку про відмову в позові в частині вимог про скасування державної реєстрації, проте помилився щодо підстав такої відмови, тому постанову апеляційного суду в цій частині слід змінити, виклавши її мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 грудня 2024 року у справі № 202/8251/18 (провадження № 61-5703св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123949020>.

7.3. Територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача або незбереження цього майна має право на отримання лише грошової компенсації

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_2 у справі за позовом керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва в інтересах держави в особі Київської міської ради до ОСОБА_1 про визнання спадщини відумерлою та витребування майна.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, позов задовольнив. Судові рішення мотивовано тим, що ОСОБА_3 не набув права власності на спірну квартиру, оскільки договір дарування не укладено, в установленому порядку (нотаріально) не посвідчено, державної реєстрації прав на спірне нерухоме майно не проведено, реальної передачі майна не відбулося, а в самому договорі дарування посилання щодо передачі майна у майбутньому відсутні. Крім того, відповідно до висновку експерта договір дарування є підробленим, а тому право власності на це майно не виникло, що виключає можливість розпорядження ОСОБА_3 вказаним майном.

Апеляційний суд зазначав, що оскільки ОСОБА_3 у законний спосіб не набув права власності на спірну квартиру, то ні він, ні наступні набувачі не були власниками спірного нерухомого майна і не мають законних прав розпоряджатися ним.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з судовими рішеннями районного та апеляційного судів з огляду на таке.

У справі, яка переглядалася Верховним Судом, постала проблема захисту інтересу територіальної громади на майно, яке за своїм статусом та у зв'язку

з відсутністю спадкоємців померлої особи могло бути визнане відумерлою спадщиною відповідно до положень ст. 1277 ЦК України та гл. 9 ЦПК України.

Законодавство про спадщину передбачає, що перехід прав на спадкове майно відбувається на підставі споріднення або факту спільного проживання зі спадкодавцем протягом п'яти років до часу відкриття спадщини як член сім'ї спадкодавця. Правопідтверджуючим документом на спадкове майно при цьому є свідоцтво про право на спадщину (ст. 66 Закону України «Про нотаріат»). Відсутність таких спадкоємців та інших осіб, що спільно проживали зі спадкодавцем як члени сім'ї, свідчить про відсутність спадкоємців усіх п'яти черг, передбачених законом.

Зміст ст. 1277 ЦК України та ч. 1 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в редакції, чинній на час подання позову до суду, свідчать про те, що спадщина набуває статусу відумерлої саме після набуття чинності рішенням суду про визнання її такою, а право власності на зазначене майно набувається територіальною громадою з моменту реєстрації цього права за громадою. При цьому Верховний Суд зауважив, що якщо спадкоємці повинні заявити про прийняття спадщини у строк шість місяців із часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК України), то територіальна громада зобов'язана подати заяву про визнання спадщини відумерлою лише після спливу одного року з часу відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1277 ЦК України).

Орган місцевого самоврядування не є спадкоємцем у справі та не залучається до спадкування. Однак у зв'язку з відсутністю інших спадкоємців у нього виникає цивільний інтерес на визнання спадщини відумерлою та отримання її у власність територіальної громади. Зазначене надає підстави місцевій раді звертатись до суду як із заявами про визнання спадщини відумерлою у порядку окремого провадження та у подальшому оформити своє право власності на таке майно, так і з належними позовами в порядку позовного провадження на захист свого інтересу.

Спадкоємець, який із зазначених причин не зміг прийняти спадщину, яка була перерозподілена між іншими спадкоємцями або перейшла у власність територіальної громади як відумерла, має право на передачу йому належної частки спадщини в натурі, якщо спадщина збереглася, а у випадку неможливості такої передачі у зв'язку з тим, що спадщина не збереглася, або визнана відумерлою та відчужена територіальною громадою на користь іншої особи, має право на отримання лише грошової компенсації. Такий підхід до розв'язання проблем переходу прав на відумерлу спадщину застосовується законодавством задля захисту прав добросовісного набувача майна, що на час переходу прав на це майно не знав та не міг знати про наявність спадкоємців, що мають право на спадщину.

Інтерес територіальної громади в отриманні спадкового майна у власність громади, у разі відсутності спадкоємців, є наслідком неотримання

спадщини будь-ким зі спадкоємців або наслідком їх відсутності взагалі. За таких обставин Верховний Суд дійшов висновку, що такі правовідносини є подібними до спадкових, хоч до них у цілому не відносяться. На користь цього висновку свідчить також розміщення норм права про можливість визнання спадщини відумерлою саме у книзі шостій ЦК України «Спадкове право».

Відтак захист інтересу територіальної громади щодо відумерлого майна повинен регулюватись та здійснюватись таким самим способом, виходячи з тих самих принципів, як і можливість захистити своє право спадкоємцем, який своєчасно спадщину не прийняв, через що її було визнано відумерлою та продано іншій особі.

Якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього (ст. 330 ЦК України).

Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію (ст. 1280 ЦК України).

Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж майно було відчужено іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосувавши аналогію закону, й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

ОП КЦС ВС зазначила, що суди попередніх інстанцій не звернули уваги на те, що територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації; закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (ст. 16 ЦК України) та у разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем; з метою захисту порушеного права чи інтересу територіальної громади при відчуженні спадкового майна розмір грошової компенсації вартості цього майна визначається, виходячи з його ринкової вартості на час розгляду спору в суді або на час добровільного врегулювання спору між сторонами цих правовідносин.

Отже, при відчуженні спадкового майна територіальна громада має право лише на компенсацію вартості спадкового майна за ринковими цінами, а тому

позовні вимоги територіальної громади про визнання спадщини відумерлою та передачу її територіальній громаді задоволенню не підлягали.

Крім того, суди не врахували, що саме власнику або законному користувачу майна належить право на витребування майна з незаконного володіння

Позивач не був власником або законним користувачем спірного майна, яке незаконно вибуло з його володіння, а тому у нього не було підстав для витребування майна на свою користь як не володіючого власника або користувача.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував та ухвалив нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 754/446/22 (провадження № 61-7349сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124186734>.

7.4. Свідок та рукоприкладник при оформленні заповіту виконують абсолютно різні функції та не можуть бути ототожені

25 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання заповіту недійсним.

Суди встановили, що у листопаді 2010 року ОСОБА_5 склала заповіт на ім'я ОСОБА_8, яким заповіла їй все своє майно.

У вересні 2017 року ОСОБА_5 склала заповіт на ім'я позивачки ОСОБА_1, яким заповіла їй все належне майно.

У вересні 2018 року ОСОБА_5 склала заповіт, яким заповіла ОСОБА_2 все належне їй майно.

ОСОБА_5 померла. Спадкову справу відкрито за заявою ОСОБА_2.

Рішенням районного суду відмовлено у задоволенні позову. Рішення суду мотивовано тим, що заповіт за формою та змістом відповідає вимогам чинного законодавства. Місце складення заповіту не належить до форми та змісту заповіту, а по своїй суті є реквізитом, а тому відсутність вказівки на місце складення заповіту не має наслідком його недійсність (нікчемність або оспорюваність). Хоча в оспорюваному заповіті дійсно не зазначено, чи його складено на дому чи в нотаріальній конторі, але в ньому вказано, що його складено в м. Вижниця. Отже, нотаріус виконав вимоги щодо зазначення місця складення заповіту.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду змінено з підстав, викладених в мотивувальній частині цієї постанови. Постанову мотивовано тим,

що ОСОБА_6 є рідною сестрою ОСОБА_2, на користь якої складено заповіт, а тому вона відповідно до ст. 1253 ЦК України не вправі була розписуватись в заповіті за спадкодавця, тобто не могла бути рукоприкладником, що свідчить про нікчемність цього заповіту відповідно до ст. 1257 ЦК України. Тобто визнання недійсним заповіту в такому випадку є неналежним способом захисту прав позивачки, а тому в позові слід відмовити саме з цієї підстави.

Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Заповіт як остання воля особи стосується її розпоряджень на випадок смерті і покликаний вирішувати важливі для особи питання щодо призначення спадкоємців, позбавлення спадкоємців за законом права спадкування, визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом, встановлювати інші розпорядження, які відповідають заповіту та вимогам законодавства про спадкування.

Право на заповіт може бути реалізоване протягом всього життя особи і включає як право на складення заповіту або кількох заповітів, так і права на їх зміну, скасування.

Свобода заповіту передбачає особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача.

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.

Відповідно до п.п. 1.8, 1.11 глави 3 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою. На бажання заповідача, а також у випадках, якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватись не менше ніж при двох свідках.

За змістом ст. 1253 ЦК України на бажання заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках. У випадках, встановлених абз. 3 ч. 2 ст. 1248 і ст. 1252 цього Кодексу, присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою. Свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю.

Свідками не можуть бути: нотаріус або інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт; спадкоємці за заповітом; члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом; особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому.

Частиною першою статті 1257 ЦК України визначено, що заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції зазначив, що заповіт складений у вересні 2018 року, на ім'я відповідачки ОСОБА_2, є нікчемним відповідно до ст. 1257 ЦК України, оскільки його підписала за спадкодавця близька родичка спадкоємиці (рідна сестра), тобто особа, яка не мала на це права.

Верховний Суд вказав, що такий висновок суду апеляційної інстанції є помилковим, оскільки, роблячи такий висновок, суд апеляційної інстанції не послався на норму закону, якою передбачено заборону у разі неможливості спадкодавця підписати такий заповіт його підписання родичкою спадкоємця.

Суд апеляційної інстанції помилково ототожнив особу свідка та особу, яка підписала заповіт за дорученням спадкодавця, оскільки при оформленні заповіту вони виконують абсолютно різні функції.

Так, процесуальне значення свідка полягає у тому, що при ньому відбуваються дії щодо складення заповіту і він готовий про це свідчити (про зміст заповіту, а також про обставини при його посвідченні).

При цьому особа, яка підписує заповіт (рукоприкладник), сама не є спадкоємцем. Жодних прав і обов'язків щодо заповіту, який нею підписується, в неї не виникає. Така особа також не може бути одночасно свідком при посвідченні заповіту.

Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані ч. 1 ст. 1257 ЦК України, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті нівелює вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача. На це суд апеляційної інстанції також уваги не звернув.

Установивши, що під час посвідчення оспорюваного заповіту нотаріус дотримався вимог ст. ст. 1247, 1248, 1253 ЦК України, а позивач не надала суду належних та допустимих доказів порушення вимог чинного законодавства при його складанні чи посвідченні та не довела, що волевиявлення спадкодавця не було вільним та не відповідає її внутрішній волі, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність правових підстав для задоволення позовних вимог ОСОБА_1.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, а рішення районного суду залишив в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 грудня 2024 року у справі № 713/2583/22 (провадження № 61-14663св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124115810>.

8. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

8.1. У справах про відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади або органами місцевого самоврядування, позивач повинен довести, які саме дії (рішення, бездіяльність) спричинили страждання чи приниження, яку саме шкоду вони заподіяли і який її розмір. ЄСПЛ у цих справах виходить із презумпції спричинення моральної шкоди позивачу відповідачем та обов'язку саме відповідача спростувати таку презумпцію.

Відшкодування шкоди, завданої неефективним розслідуванням злочину, може бути здійснено за рахунок держави Україна, яку представляють органи, що мають для цього достатню компетенцію

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу заступника керівника Одеської обласної прокуратури у справі за позовом ОСОБА_1, яка діє у своїх інтересах та інтересах малолітньої ОСОБА_2, ОСОБА_3 до Одеської обласної прокуратури, Державної казначейської служби України, Головного управління Національної поліції в Одеській області про відшкодування моральної шкоди, заподіяної бездіяльністю посадових осіб при проведенні досудового розслідування (неефективне розслідування).

Позивачі зазначали, що у вересні 2017 року на території Комунального позашкільного навчального закладу «Одеський міський дитячий оздоровчо-спортивний комплекс «Вікторія» сталася пожежа, через яку загинула їх донька. За фактом пожежі уповноваженими органами держави Україна у вересні 2017 року розпочато кримінальне провадження за ч. 2 ст. 270 КК України. Здійснено досудове розслідування, яке виявилось вкрай неефективним у зв'язку з самоусуненням слідчого та прокурора від належного виконання своїх посадових обов'язків. Крім того, неефективність розслідування слідчими та правоохоронними органами України виявилася у невжитті заходів щодо збереження доказів скоєння злочинів. Не зважаючи на суспільний інтерес до розслідування трагедії, висвітлення в засобах масової інформації, контроль вищого керівництва держави Україна щодо цієї трагедії, постійний інтерес та контроль з боку потерпілих щодо стану досудового розслідування, досудове розслідування не завершено, винні особи не понесли передбаченого чинним законодавством України покарання. З огляду на тривалий час проведення досудового розслідування, невжиття заходів щодо ефективного розслідування, відсутність вироків суду про притягнення до відповідальності осіб, винних у загибелі їх доньки, їм було завдано значної моральної шкоди.

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Судове рішення мотивовано тим, що, визначаючи розмір моральної шкоди, суд керувався

засадами розумності, виваженості та справедливості, оцінив характер та обсяг страждань, понесених позивачами внаслідок неефективності розслідування кримінального провадження, які виразились у морально-психологічних хвилюваннях, порушенні нормального ритму життя, часу та зусиллях, необхідних для відновлення попереднього стану, а також необхідністю витрачання часу для звернення за правовою допомогою та з позовом до суду.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду змінено та доповнено в частині мотивування, в іншій частині залишено без змін.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

Особа має право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного зобов'язання щодо проведення ефективного та незалежного розслідування злочину.

Розслідування не буде ефективним доти, доки всі докази не будуть детально вивчені, а висновки не будуть обґрунтовані. Критеріями оцінки ефективності розслідування є адекватність дій, проведених органом досудового розслідування, своєчасність розслідування та незалежність слідства.

Загальні підстави покладення обов'язку відшкодувати завдану майнову та моральну шкоду передбачені нормами ст. ст. 1166, 1167 ЦК України, згідно з положеннями яких шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини.

Спеціальні підстави відповідальності за шкоду, завдану органом державної влади, зокрема органами дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, визначені ст. 1176 ЦК України. Ці підстави характеризуються особливостями суб'єктного складу заподіювачів шкоди, серед яких законодавець виокремлює посадових чи службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органи досудового розслідування, прокуратури або суду, та особливим способом заподіяння шкоди. Сукупність цих умов і є підставою покладення цивільної відповідальності за завдану шкоду саме на державу.

Досудове розслідування трагедії у таборі «Вікторія» розпочато у вересні 2017 року і не було закінчено на день звернення до суду, тобто триває більше 6 років, незважаючи на резонансність та підвищений інтерес суспільства.

Позивачі, звертаючись до суду з позовом, обґрунтовували свої вимоги не окремими фактами бездіяльності слідчих органів у межах кримінального провадження, а його неефективністю, оскільки з моменту події злочину і на час звернення до суду з позовом відсутній вирок суду, який набрав би

законної сили, відносно будь-якої особи, щодо якої були висунуті звинувачення за вказаним фактом.

Ситуація не змінилась і на момент розгляду справи судом апеляційної інстанції, тобто минуло 6 років 7 місяців з моменту події злочину.

Верховний Суд зазначив, що у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади або органами місцевого самоврядування, позивач повинен довести, які саме дії (рішення, бездіяльність) спричинили страждання чи приниження, яку саме шкоду вони заподіяли і який її розмір. ЄСПЛ у цих справах виходить із презумпції спричинення моральної шкоди позивачу відповідачем та обов'язку саме відповідача спростувати таку презумпцію.

Психологічне напруження, розчарування та незручності, що виникли внаслідок порушення органом держави чи місцевого самоврядування прав людини, навіть якщо вони не спричинили вагомих наслідків у вигляді погіршення здоров'я, можуть свідчити про завдання моральної шкоди.

Відшкодування шкоди, завданої неефективним розслідуванням злочину, може бути здійснено за рахунок держави Україна, яку представляють органи, що мають для цього достатню компетенцію

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення районного суду в його незмінній частині та постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 522/10157/20 (провадження № 61-8084св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567810>.

8.2. Чинним законодавством не передбачено багаторазового відшкодування моральної шкоди за одним і тим самим фактом порушення прав

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Кредитної спілки «Либідь», Львівської філії кредитної спілки «Либідь» про відшкодування майнової та моральної шкоди.

Заочним рішенням районного суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, відмовлено в задоволенні позову. Судові рішення мотивовано тим, що чинність укладеного договору припиняється зі спливом встановленого строку його дії та виконанням сторонами зобов'язань. За договором банківського строкового вкладу банк зобов'язаний видати вклад та нараховані проценти за ним зі спливом строку, визначеного в договорі банківського вкладу.

Після ухвалення рішення про стягнення депозитного вкладу та набрання ним законної сили між сторонами не існує споживчих (договірних) правовідносин.

Крім того, суди першої та апеляційної інстанцій відмовили позивачу у відшкодуванні моральної шкоди, зазначивши, що позивач не надав належних та достатніх доказів, які б підтверджували, що діями відповідача йому завдано моральної шкоди.

Верховний Суд не погодився з висновком судів в частині мотивів відмови в задоволенні вимоги позивача про відшкодування йому моральної шкоди з огляду на таке.

Судовим рішенням від 02 квітня 2012 року в справі № 2-851/11, яке набрало законної сили, було встановлено, що КС «Либідь» не виконала свої зобов'язання щодо повернення позивачу грошових коштів за договорами депозитного вкладу. Тобто, починаючи з 2012 року КС «Либідь» ухиляється від виконання судового рішення, що свідчить про тривале порушення права позивача на отримання належних йому грошових коштів.

Неповернення депозитних коштів триває з 2012 року, це створило для позивача значні моральні та психологічні страждання, пов'язані з відчуттям несправедливості, порушенням його фінансових інтересів і прав.

Проте позивач використав додаткові засоби відновлення порушених прав та в липні 2023 року звернувся до КС «Либідь» із новим позовом про стягнення пені та відшкодування моральної шкоди за порушення відповідачами умов договорів про внесення депозитного вкладу на депозитний рахунок. У справі № 461/5375/23 ОСОБА_1 зазначав, що за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання за вказаними договорами за період з 01 липня до 30 вересня 2022 року включно стягненню підлягає пеня в розмірі 436 300,80 грн та що у зв'язку з порушенням КС «Либідь» грошових зобов'язань за депозитними договорами йому заподіяно моральну шкоду, яка полягає в фізичному болю внаслідок погіршення стану здоров'я та душевних стражданнях через неможливість користуватися та вільно розпоряджатися належними йому грошовими коштами, яку оцінює в розмір 977 531,00 грн.

Постановою Верховного Суду від 23 жовтня 2024 року в справі № 461/5375/23 стягнуто з КС «Либідь» на користь ОСОБА_1 5 000,00 грн на відшкодування моральної шкоди.

Таким чином, позивач реалізував у провадженні № 461/5375/23 право на відшкодування моральної шкоди за несвоєчасне повернення вкладів за депозитними договорами.

Посилаючись на наведене, Верховний Суд, зробив висновок, що у відшкодуванні моральної шкоди в цій справі позивачу необхідно відмовити саме з наведених підстав, тому мотивувальні частини оскаржуваних

судових рішень підлягають зміні щодо підстав відмови у позові про відшкодування моральної шкоди.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 461/5877/22 (провадження № 61-10304св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841409>.

9. Справи окремого провадження

9.1. Існування спору про право щодо участі батька дитини в її матеріальному забезпеченні / утриманні не може з'ясуватися безвідносно до дій батька дитини, тому має вирішуватися за загальним правилом у межах спору про право у позовному провадженні

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа – ОСОБА_2, про встановлення факту перебування на утриманні трьох дітей віком до вісімнадцяти років.

Суди встановили, що ОСОБА_1 і ОСОБА_2 перебувають в зареєстрованому шлюбі, в якому народився син ОСОБА_10.

Заявник є батьком ОСОБА_9, яка проживає із матір'ю і на утримання якої він сплачує аліменти.

ОСОБА_1 з липня 2022 року перебуває на військовій службі.

Від попереднього шлюбу дружина ОСОБА_1 – ОСОБА_2 має дочку, ОСОБА_8, яка проживає разом з матір'ю, а батьком якої ОСОБА_3.

Згідно із довідкою ВДВС станом на липень 2023 року була заборгованість ОСОБА_3 зі сплати аліментів на утримання ОСОБА_8. У грудні 2023 року ОСОБА_3 повністю погасив заборгованість зі сплати аліментів. Станом на травень 2024 року заборгованість зі сплати аліментів відсутня.

Рішенням районного суду, яке постановою апеляційного суду залишене без змін, задоволено заяву. Судові рішення мотивовано тим, що ОСОБА_1, перебуваючи у шлюбі з ОСОБА_2 та проживаючи однією сім'єю з дітьми, в тому числі із ОСОБА_8, бере участь у вихованні цих дітей, утримує їх матеріально.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Частиною шостою статті 294 ЦПК України встановлено, що якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

У цій справі заявник просить встановити факт перебування на його утриманні трьох неповнолітніх дітей, з яких одна дитина – ОСОБА_8 є його падчеркою та має рідного батька – ОСОБА_3.

Метою встановлення факту заявник визначив можливість звільнення його від військової служби у разі перебування на його утриманні трьох і більше дітей відповідно до пп «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» (в редакції, чинній на момент звернення ОСОБА_1 до суду із цією заявою у липні 2023 року).

Відповідно до ст. 15 СК України сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.

Отже, для підтвердження утримання дитини вітчимом необхідне існування (настання) обставин, на підставі яких обсяг прав батька обмежується або припиняється.

Визначальною обставиною під час розгляду заяви про встановлення певних фактів у порядку окремого провадження є те, що встановлення такого факту не пов'язане з наступним вирішенням будь-якого спору про право.

У порядку окремого провадження розглядаються, зокрема, справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення суб'єктивних прав громадян, але тільки якщо вони не пов'язані з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право.

У справі, яка переглядається, заявник в порядку окремого провадження просить встановити факт перебування на його утриманні трьох неповнолітніх дітей, в тому числі й щодо неповнолітньої ОСОБА_8. Проте встановлення такого факту може мати негативні наслідки для ОСОБА_3 як батька ОСОБА_8, який заперечує факт утримання ОСОБА_1 своєї дочки.

З огляду на зазначене вбачається, що у справі, яка переглядається, наявний спір про право, зокрема спір щодо участі батька дитини у її матеріальному забезпеченні (утриманні) та / або ухилення від участі у матеріальному забезпеченні / утриманні, який підлягає розгляду в порядку позовного провадження з обов'язковим залученням органу опіки та піклування (ч. ч. 4, 5 ст. 19 СК України).

Верховний Суд зазначив, що, задовольняючи вимоги заяви ОСОБА_1, суди не звернули уваги на те, що подана заява про встановлення факту, що має юридичне значення, не підлягає судовому розгляду в порядку окремого провадження, оскільки доведення факту утримання падчерки вітчимом пов'язане з настанням (існуванням) обставин, за яких біологічний батько дитини не виконує своїх батьківських обов'язків щодо дитини, та безумовно впливає на права і інтереси самої дитини.

Такий факт утримання дитини не біологічним батьком, а вітчимом не може встановлюватись у безспірному порядку, в тому числі на підставі судового рішення, ухваленого за правилами окремого провадження, оскільки

в такому питанні завжди існуватиме загроза порушення принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

Таким чином, за встановлених у цій справі обставин існує спір про право щодо участі батька дитини у її матеріальному забезпеченні / утриманні, а отже, питання, заявлене ОСОБА_1 у цій справі, не може з'ясуватись безвідносно до дій батька дитини ОСОБА_8 – ОСОБА_3 та може вирішуватись у межах спору про право за загальним правилом у позовному провадженні.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції скасував, а заяву залишив без розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 551/812/23 (провадження № 61-9313св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123658923>.

10. Застосування норм процесуального права

10.1. Перебування одного з відповідачів за межами країни не свідчить про неможливість розгляду пред'явлених до нього вимог. Визначення відповідачів, предмета й підстав спору є правом позивача, натомість встановлення належності відповідачів та об'ґрунтованості позову – обов'язком суду

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до головного лікаря медико-діагностичного центру «СІНЕО» Європейська якість» ОСОБА_2 про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати.

У червні 2023 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати.

Ухвалою районного суду позов залишено без руху, оскільки позовна заява не відповідає вимогам ст. ст. 175 і 177 ЦПК України.

Ухвалою районного суду, яку залишено без змін постановою апеляційного суду, позовну заяву повернено позивачу у зв'язку з невиконанням вимог ухвали.

За наслідками розгляду касаційної скарги ОСОБА_1 постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду й ухвалу суду першої інстанції скасовано, справу направлено до суду першої інстанції для продовження розгляду, оскільки повертаючи позовну заяву, суди відмовили заявникові у доступі до правосуддя та допустили надмірний формалізм.

Після надходження справи до суду першої інстанції місцевий суд зробив ряд запитів для встановлення належності відповідачів у справі та ухвалою залишив позовну заяву ОСОБА_1 без руху.

На виконання ухвали суду ОСОБА_1 надіслав заяву про усунення недоліків, в якій зазначив відповідачем Медико-діагностичний центр «СІНЕО-СІНЕО» Європейська якість» та виклав вимоги про витребування даних на відповідача.

Із отриманих судом відповідей на запити неможливо встановити наявність, місцезнаходження відповідача ОСОБА_2, який знятий із місця реєстрації у зв'язку з виїздом в Угорщину у лютому 2024 року, та Медико-діагностичного центру «СІНЕО-СІНЕО» Європейська якість».

Ухвалою районного суду, яку залишено без змін постановою апеляційного суду, позовну заяву повернено заявнику у зв'язку з невиконанням ним ухвали про залишення позову без руху, оскільки позивач не уточнив дані відповідача у справі, що свідчить про невідповідність поданої ним позовної заяви вимогам ч. 3 ст. 175 ЦПК України.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 175 ЦПК України у позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування.

Верховний суд зазначив, що саме на суд покладено обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін, враховуючи факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору. Самостійне застосування судом для ухвалення рішення саме тих норм матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, не призводить до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту.

Тобто визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Натомість встановлення належності відповідачів та обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

Верховний Суд зауважив, що суди попередніх інстанцій порушили норми процесуального права, допустили надмірний формалізм та непропорційність між застосованими засобами та поставленою метою, наслідком чого стало порушення права заявника на судовий захист у обраний ним спосіб. Суди не врахували, що перебування одного з відповідачів за межами країни не свідчить про неможливість розгляду пред'явлених до нього вимог, не врахували, що визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача, натомість встановлення належності відповідачів та обґрунтованості позову – обов'язком суду.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд, ухвалу суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасував, справу направив до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 297/1881/23 (провадження № 61-11725св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567800>.

10.2. Розгляд судом справи, у якій він є третьою особою, а підставами позову є дії цього суду як органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність / відсутність підстав для відводу / самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду і не сприяє як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Державної казначейської служби України, третя особа – Черкаський апеляційний суд, про відшкодування моральної шкоди.

Суди встановили, що рішенням Черкаського окружного адміністративного суду від 14 жовтня 2022 року, яке набрало законної сили, в адміністративній справі № 580/3473/22, позов ОСОБА_1 до Черкаського апеляційного суду про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії частково задоволено. Визнано протиправною бездіяльність Черкаського апеляційного суду щодо розгляду інформаційного запиту ОСОБА_1 від 29 липня 2022 року. Зобов'язано Черкаський апеляційний суд розглянути інформаційний запит ОСОБА_1 від 29 липня 2022 року та надати їй повну і всебічну запитувану інформацію. У задоволенні інших позовних вимог (стягнення із відповідача на її користь на відшкодування моральної шкоди 2 000,00 грн) відмовлено.

Суд першої інстанції, після задоволення відводів та самовідводів суддів різних районних судів, розглянув спір по суті та у задоволенні позову відмовив.

Суд апеляційної інстанції залишив рішення суду першої інстанції без змін.

Судові рішення мотивовано тим, що позивач не довів належними та допустимими доказами, що ненадання апеляційним судом відповіді на її інформаційний запит могло змінити її життя, негативно вплинути на її стосунки з оточуючими та зумовити появу інших незручностей. Сам по собі факт порушення прав позивача на отримання запитуваної інформації від Черкаського апеляційного суду, за відсутності доведеної наявності втрат немайнового характеру, не є правовою підставою для відшкодування моральної шкоди, так як її наявність та розмір відповідно до загальних засад змагальності цивільного процесу підлягають доведенню особою, яка порушує питання про її відшкодування. При цьому ініціювання позивачем судового розгляду в зв'язку з реалізацією права на судовий захист своїх прав та інтересів не може вважатися таким, що безумовно призводить до завдання моральної шкоди.

Апеляційний суд зазначив, що сам по собі факт визнання протиправною бездіяльності Черкаського апеляційного суду, що полягає у ненаправленні

позивачу відповіді на інформаційний запит від 29 липня 2022 року, що встановлено рішенням Черкаського окружного адміністративного суду від 14 жовтня 2022 року у справі № 580/3473/22, не може слугувати безумовною підставою для відшкодування моральної шкоди, оскільки відсутні докази розладу здоров'я позивача внаслідок душевних страждань чи моральних переживань, які виникли в результаті зазначених подій.

Черкаський окружний адміністративний суд у справі № 580/3473/22 встановив, що допустимих та належних доказів того, що протиправна бездіяльність Черкаського апеляційного суду вплинула на стан здоров'я позивача та зумовила фізичні, душевні, психічні страждання останньої, нею не надано, а самого лише посилання на наявність моральних страждань та причинний зв'язок із оскаржуваними розпорядженнями відповідача недостатньо для задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з постановою апеляційного суду з огляду на таке.

У суді апеляційної інстанції провадження було відкрито ухвалою від 25 квітня 2024 року, 29 квітня 2024 року апеляційний суд призначив справу до розгляду в порядку письмового провадження.

ОСОБА_1 звернулася до апеляційного суду із заявою про відвід колегії суддів від розгляду справи № 705/4763/22. Ухвалою апеляційного суду заяву ОСОБА_1 про відвід колегії суддів визнано необґрунтованою. Передано вирішення питання про відвід суддів у порядку, встановленому частиною першою статті 33 ЦПК України. Ухвалою апеляційного суду відмовлено у задоволенні заяви ОСОБА_1 про відвід колегії суддів.

22 травня 2024 року апеляційним судом прийнято оскаржувану постанову за наслідками перегляду рішення місцевого суду, яке залишено без змін.

ОПКЦС ВС зазначила, що у справі, яка переглядається, апеляційний суд передчасно переглянув рішення суду першої інстанції у справі, де сам суд апеляційної інстанції є учасником справи, й не надав належної оцінки доводом позивача про наявність конфлікту інтересів у суддів апеляційного суду, які, з урахуванням обставин справи та її суб'єктного складу, не розглянули можливість заявити самовідвід.

Суддя зобов'язаний справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів (ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Приймаючи присягу, суддя бере на себе зобов'язання, зокрема, безсторонньо, неупереджено та незалежно здійснювати правосуддя.

За суб'єктивним критерієм оцінюється особисте переконання та поведінка конкретного судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у цій справі. Відповідно до об'єктивного критерію визначається, серед інших аспектів, чи забезпечував суд як такий та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності. У кожній окремій справі слід визначити, чи мають стосунки, що розглядаються, такі природу та ступінь, що свідчать про те, що суд не є безстороннім. Особиста безсторонність суду презюмується, поки не надано доказів протилежного.

Присутність у складі суду хоча б одного упередженого судді може призвести до порушення вимоги щодо неупередженості всього складу суду, навіть у разі безсторонності інших суддів чи їх більшості.

Інститут відводу (самовідводу) є однією з найважливіших гарантій здійснення правосуддя неупередженим та справедливим судом. Самовідвід дає змогу виключити найменшу підозру в зацікавленості судді в результатах розгляду конкретної справи, навіть якщо насправді такої зацікавленості немає, оскільки пріоритетною тут є суспільна довіра до суду.

Головною метою відводу є гарантування безсторонності суду, зокрема, щоб запобігти упередженості судді (суддів) під час розгляду справи, а мета самовідводу – запобігання будь-яким сумнівам щодо безсторонності судді.

Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді (ст. 15 Кодексу суддівської етики (в редакції, чинній на момент ухвалення постанови суду апеляційної інстанції)). Суддя має право заявити самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законодавством, у разі наявності упередженості щодо одного з учасників процесу, а також у випадку, якщо судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи. Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід. Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи у разі неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення у справі. Схожі за змістом положення містяться в цій же статті Кодексу суддівської етики в новій редакції, чинній з 18 вересня 2024 року.

Неповноважним потрібно вважати склад суду у таких випадках: справу розглянуто і вирішено суддею або за участі судді, строк повноважень якого закінчився; справу розглянуто і вирішено особою, яка не є суддею цього суду; справу передано на розгляд судді з порушенням встановленого порядку розподілу судових справ або з порушенням принципу незмінності складу суду; справу розглянуто і вирішено суддею або за участю судді, який брав участь у її вирішенні; справу, яку належить розглядати колегіально, розглянуто і вирішено суддею одноособово.

ОП КЦС ВС наголосила, що у всіх випадках судді зобов'язані діяти таким чином, щоб слугувати прикладом доброчесності для учасників судових проваджень, громадськості, тому несуть повну відповідальність за вирішення

питань, пов'язаних з їх приватним інтересом, таким чином, щоб максимально запобігати конфлікту інтересів під час їх обрання / призначення на посаду судді та в процесі виконання ними функції зі здійснення правосуддя.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постанову суду апеляційної інстанції скасував та передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 705/4763/22 (провадження № 61-8973сво24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752059>.

10.3. Суди України розглядають будь-які справи з іноземним елементом у випадках, коли дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України, а також якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України

11 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 адвоката Тарасенка М. В. у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересована особа – Київський відділ державної реєстрації актів цивільного стану у місті Полтава Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції, про встановлення факту, що має юридичне значення.

Звертаючись до суду, заявник зазначала, що була народжена в родині батька – єврея австрійського походження та матері – єврейки українського походження у Республіці Австрія в м. Відні. У державних архівних установах України відсутні будь-які дані, які могли б підтвердити дані про місце її народження. Всі відомі їй особи, які могли бути свідками її народження за межами України, чи повернення її разом із матір'ю на територію України в 1945 році, на даний час померли.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у задоволенні заяви. Судові рішення мотивовано тим, що свідоцтво про народження ОСОБА_1 не містить запису про місце її народження, матеріали справи не містять доказів її звернення до компетентного органу державної реєстрації актів цивільного стану відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» і порядку, передбаченому Правилами внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 12 січня 2011 року № 96/5.

Верховний Суд, переглядаючи справу, не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України).

Частинами першою та другою статті 315 ЦПК України передбачено, що суд розглядає справи про встановлення факту, зокрема народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження.

Для розгляду справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, роз'яснено, що в порядку окремого провадження розглядаються, зокрема, справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення суб'єктивних прав громадян, але тільки якщо воно не пов'язане з необхідністю вирішення в судовому порядку спору про право і якщо заявник не має іншої можливості одержати або відновити документ, який посвідчує факт що має юридичне значення.

Заявник разом із заявою про встановлення факту подає докази на підтвердження того, що до її пред'явлення він звертався до відповідних організацій за одержанням документа, який посвідчував би факт, що має юридичне значення, але йому в цьому було відмовлено (із зазначенням причин відмови).

Вирішуючи питання про прийняття заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, суддя, зокрема, зобов'язаний з'ясувати питання про підсудність та юрисдикційність. Тобто суддя повинен перевірити, чи може взагалі ця заява розглядатися в судовому порядку і чи не віднесено її розгляд до повноважень іншого органу.

Відповідно до порядку, передбаченого розділом IV ЦПК України, суди встановлюють факти, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав у межах правовідносин, що реалізуються в Україні. Також це передбачено Законом України «Про міжнародне приватне право». Отже, оскільки ОСОБА_1 є громадянкою України, яка проживає за її межами, то ця справа є справою з іноземним елементом.

Пунктами 7, 9 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено, що суди України розглядають будь-які справи з іноземним елементом у випадках: дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України; якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України.

У цій справі встановлено, що заявник вказувала на наявність у неї громадянства України, цю інформацію підтверджувала копією паспорта громадянина України для виїду за кордон, строк дії якого закінчився. Інші документи на підтвердження наявності станом на час розгляду справи у ОСОБА_1 громадянства України в матеріалах справи відсутні.

У міжнародному праві категорія «підсудність» застосовується для визначення розподілу як компетенції між судами існуючої в державі системи розгляду цивільних справ, так і компетенції судів щодо вирішення справ з іноземним елементом, тобто міжнародної підсудності.

Таким чином, суди, вирішуючи питання про належність справи до їх компетенції, зобов'язані з'ясувати, у судах якої країни відповідно до міжнародних зобов'язань України підлягає розгляду справа з міжнародним елементом.

До особистих немайнових прав застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав, якщо інше не передбачено законом (ст. 22 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Верховний Суд зазначив, що викладене свідчить про те, що заява ОСОБА_1 про встановлення факту її народження в м. Відні, Республіка Австрія, не підлягає розгляду судом України, оскільки юридичний факт, який просить встановити заявниця (місце її народження), ймовірно, мав місце на території іноземної держави і ця подія не мала місце на території України, а також справа окремого провадження повинна стосуватися особистого статусу громадянина України, а в матеріалах справи є відомості, що ОСОБА_1 є громадянкою Ізраїлю.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасував, провадження у справі закрав.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2024 року у справі № 552/2490/23 (провадження № 61-4605св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841449>.

10.4. Забезпечення позову у вигляді арешту автомобіля, на який вже було накладено арешт у порядку примусового виконання судового рішення, не може вважатися належним заходом охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій з боку відповідача

25 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ПАТ АБ «Укргазбанк» у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ автомобіля як спільного майна подружжя.

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про поділ майна подружжя. Разом з позовом ОСОБА_1 подала заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на автомобіль. Заяву мотивовано тим, що існують підстави вважати, що після відкриття провадження у справі автомобіль буде відчужено на користь третіх осіб.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, задоволено заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на транспортний засіб. Зустрічне забезпечення не застосовано. Судові рішення мотивовано тим, що невжиття заходів забезпечення позову може призвести до того, що відповідач може у будь-який час відчужити транспортний засіб, що може істотно ускладнити чи унеможливити виконання ймовірного рішення суду про задоволення позову.

Не погоджуючись з судовими рішеннями, ПАТ АБ «Укргазбанк» подало касаційну скаргу, в якій стверджує, що, задовольняючи заяву позивачки щодо забезпечення позову шляхом накладення арешту на транспортний засіб, суди попередніх інстанцій порушили права банку як стягувача у виконавчому провадженні з примусового виконання виконавчого листа. Арешт транспортного засобу, що належить боржнику, за своєю суттю направлений виключно на блокування можливості банку задовольнити свої вимоги, що випливають із кредитного договору, за рахунок майна боржника. Позов подано після призначення торгів з примусової реалізації автомобіля у виконавчому провадженні. Неприпустимо забезпечувати позов шляхом зупинення виконання судових рішень, які набрали законної сили.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Забезпечення позову – це тимчасове обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача або пов'язаних з ним інших осіб в інтересах забезпечення реалізації в майбутньому актів правосуддя і задоволених вимог позивача (заявника). Зазначені обмеження встановлює суд в ухвалі, вони діють до заміни судом виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення позову.

Верховний Суд звернув увагу, що при вирішенні питання про забезпечення позову суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням такого: розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; наявності зв'язку між конкретним заходом забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову; ймовірності утруднення виконання або невиконання рішення суду у разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками.

Фактично позивачка в цій справі вжиттям заходів забезпечення позову мала намір створити перешкоди у процедурі примусового виконання судового рішення, яке набрало законної сили, щодо стягнення з ОСОБА_2 на користь ПАТ АБ «Укргазбанк» заборгованості за кредитним договором.

Такий намір позивачки виходить за межі мети забезпечення позову, що полягає у вжитті судом, у провадженні якого перебуває справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивачки від можливих недобросовісних дій з боку відповідача з тим, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення у разі задоволення заявлених позовних вимог саме в цій справі.

З огляду на наведене застосований судом першої інстанції захід забезпечення позову у вигляді арешту автомобіля, на який вже було накладено арешт в порядку примусового виконання судового рішення, не може вважатись належним заходом охорони матеріально-правових інтересів позивачки від можливих недобросовісних дій з боку відповідача.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував ухвалу районного суду та постанову апеляційного суду та ухвалив нове судове рішення, яким відмовив у задоволенні заяви про забезпечення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 грудня 2024 року у справі № 522/3061/24 (провадження № 61-14568св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124115766>.

10.5. Апеляційне оскарження ухвали суду про призначення експертизи не є поважною причиною неявки відповідача до експертної установи

04 грудня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2, в інтересах якої діє адвокат Сумцов Є. С., у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Служби у справах дітей Тростянецької міської ради Сумської області, третя особа – Служба у справах дітей Охтирської районної державної адміністрації Сумської області, про встановлення факту батьківства.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 посилався на те, що у червні 2017 року відділом державної реєстрації актів цивільного стану складено запис про народження ОСОБА_4. Матір'ю дитини зазначена ОСОБА_3, а батьком в порядку статті 135 СК України зі слів матері – ОСОБА_5. ОСОБА_3 померла. У жовтні 2020 року ОСОБА_4 надано статус дитини-сироти та у січні 2021 року ОСОБА_4 влаштовано на виховання та спільне проживання у прийомну сім'ю ОСОБА_7 та ОСОБА_2.

З метою встановлення факту батьківства позивач подав до суду клопотання про призначення судової генетичної експертизи.

Суд неодноразово призначав генетичну експертизу, однак відповідачка як прийомна матір малолітньої ОСОБА_4 жодного разу не з'явилася до експертної установи разом з дитиною для відібрання зразків для проведення експертизи, у зв'язку з чим експертизу не було проведено.

З огляду на зазначене суди попередніх інстанцій підставно констатували факт ухилення відповідачки від участі в експертизі, а також застосували передбачені частиною першою статті 109 ЦПК України наслідки такого ухилення.

Суди установили, що, не з'явившись до експертної установи одинадцять разів, відповідачка надала докази про поважність причин неявки лише на п'ять визначених експертом дат. Суди правильно вважали, що апеляційне оскарження ухвали суду про призначення експертизи не є поважною причиною неявки відповідачки до експертної установи.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій та звернув увагу на таке.

У частині першій статті 44 ЦПК України передбачено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

У разі ухилення учасника справи від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, що може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити в його визнанні (ч. 1 ст. 109 ЦПК України).

Верховний Суд зазначив, що урахувавши, що відповідачка неодноразово ухилилася від явки до експертної установи, будучи належним чином повідомленою про дату, годину та місце проведення відбору необхідних зразків, зважаючи на те, яке доказове значення має проведення судової генетичної експертизи у даній справі, та беручи до уваги, що іншим способом неможливо встановити біологічне походження дитини від батька, суд першої інстанції, з висновком якого погодився і апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку, що позивач ОСОБА_1 є біологічним батьком ОСОБА_4, у зв'язку із чим обґрунтовано задовольнив позовні вимоги щодо встановлення факту батьківства, а також похідні від них вимоги щодо внесення змін до актового запису про народження дитини.

Крім того, Верховний Суд погодився із висновками судів про те, що нез'явлення відповідачки разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи протягом майже трьох років свідчить про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача про те, що саме він є батьком малолітньої ОСОБА_4.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд, рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 грудня 2024 року у справі № 583/1549/21 (провадження № 61-13969св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123658924>.

11. Юрисдикційні питання

11.1. Спори за вимогами, які спрямовані на поновлення працівників Фонду, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до Пенсійного фонду України, на роботі в органах Пенсійного фонду і стосуються прийняття на публічну службу, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства, незважаючи на те, що на час звільнення таких працівників вони не перебували на державній службі та Пенсійний фонд України і його територіальні органи не здійснювали щодо них публічно-владних управлінських функцій

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ГУ ПФУ в Черкаській області у справі за позовом ОСОБА_1 до ГУ ПФУ в Черкаській області про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та моральної шкоди.

Звертаючись з позовом, ОСОБА_1 зазначала, що з серпня 2021 року перебувала у трудових правовідносинах з Управлінням виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області.

З вересня 2021 року позивачка працювала на посаді начальника юридичного відділу Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області.

ОСОБА_1 звільнено на підставі наказу Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області від 10 квітня 2023 року у зв'язку із реорганізацією фонду та приєднанням до Пенсійного фонду України і скороченням чисельності та штату працівників за п. 1 ч. 1 ст. 40 КЗпП України.

ОСОБА_1 зазначала, що їй як працівнику, який підпадає під скорочення у зв'язку з реорганізацією роботодавця, не було запропоновано переведення на іншу вакантну посаду.

Посилаючись на викладене, позивачка просила суд визнати незаконним та скасувати наказ про її звільнення; поновити її на посаді начальника юридичного відділу ГУ ПФУ в Черкаській області або на рівнозначній посаді; стягнути з ГУ ПФУ в Черкаській області на її користь середній заробіток за час вимушеного прогулу; стягнути з ГУ ПФУ в Черкаській області на її користь моральну шкоду.

Ухвалою районного суду провадження у справі закрито. Роз'яснено позивачці, що заявлені позовні вимоги підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства. Ухвалу мотивовано тим, що спірні правовідносини стосуються проходження ОСОБА_1 публічної служби, а тому між сторонами виник публічно-правовий спір, який підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Постановою апеляційного суду ухвалу районного суду скасовано, справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції. Судове рішення мотивовано тим, що спірні правовідносини є цивільно-правовими і не можуть бути предметом спору в адміністративному судочинстві, оскільки видання наказу про звільнення позивачки не є реалізацією уповноваженими особами Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України у Черкаській області публічно-владних управлінських функцій та не спрямоване на задоволення публічного інтересу, а є суто трудовими відносинами працівника і роботодавця, а тому висновок суду першої інстанції не ґрунтується на нормах матеріального і процесуального права.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду не погодився з висновками апеляційного суду з огляду на таке.

ЄСПЛ зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо (рішення від 06 грудня 2007 року у справі «Воловік проти України» (VOLOVIK v. UKRAINE), заява № 15123/03, пункт 45).

Критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність спору щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача у будь-яких правовідносинах, крім випадків, коли такий спір вирішується за правилами іншого судочинства, а, по-друге, спеціальний суб'єктний склад цього спору, у якому однією зі сторін є, як правило, фізична особа. Отже, у порядку цивільного судочинства за загальним правилом можна розглядати будь-які справи, у яких хоча б одна зі сторін зазвичай є фізичною особою, якщо їх рішення не віднесено до інших видів судочинства.

Будь-які трудові правовідносини мають приватноправову природу, оскільки виникають на добровільній основі між двома рівноправними суб'єктами на підставі трудового договору. Підпорядкування працівника роботодавцеві в межах цих відносин має договірний, а не адміністративний характер.

Єдиний виняток – це правовідносини щодо проходження публічної служби, зокрема державної служби.

ОП КЦС ВС підкреслила, що внаслідок реорганізації Фонду та Управління шляхом приєднання до Пенсійного фонду України відбулося специфічне правонаступництво, за якого згідно із Законом № 2620-ІХ Фонд як юридичну

особу приватного права припинено, однак його повноваження, що стосувалися чутливої для держави сфери загальнообов'язкового державного соціального страхування, набув Пенсійний фонд України як юридична особа публічного права та центральний орган виконавчої влади, що також був наділений функціями у сфері загальнообов'язкового державного страхування (пенсійне страхування).

ОП КЦС ВС зауважила, що суд апеляційної інстанції не врахував, що спори, які пов'язані із поновленням працівників, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та його виконавчої дирекції шляхом приєднання до Пенсійного фонду України, на посадах, вакантний перелік яких віднесено до посад державної служби в органах Пенсійного фонду України, стосуються прийняття на публічну службу та підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства.

ОП КЦС ВС зазначила, що спори, які пов'язані із поновленням працівників, звільнених внаслідок реорганізації Фонду та його виконавчої дирекції шляхом приєднання до Пенсійного фонду України, на посадах, вакантний перелік яких віднесено до посад державної служби в органах Пенсійного фонду України, стосуються прийняття на публічну службу та підлягають розгляду за правилами адміністративного судочинства.

За таких обставин та з урахуванням викладеного ОП КЦС ВС вважає, що заявлені позовні вимоги спрямовані на захист прав та інтересів працівника щодо поновлення її на посаді у зв'язку зі звільненням з посади, що належить до державної служби в органах Пенсійного фонду України, розгляд яких має відбуватись у порядку адміністративного судочинства, чого не врахував суд апеляційної інстанції.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду виснував, що постанова суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню із залишенням у силі ухвали суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 712/4776/23 (провадження № 61-13644сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124203282>.

11.2. Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, тому провадження у справі в цій частині вимог підлягає закриттю. У цьому випадку підлягає до застосування загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи

09 грудня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження заяву керівника Павлоградської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області про направлення справи за позовом керівника Павлоградської окружної прокуратури в інтересах держави в особі Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області до Головного управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області, товариства з обмеженою відповідальністю «Сегеста», ОСОБА_1 про визнання незаконним та скасування наказу, визнання недійсним договору купівлі-продажу та витребування земельної ділянки для розгляду за встановленою юрисдикцією.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, у задоволенні позову відмовив.

Суд касаційної інстанції рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині вимог про витребування земельної ділянки скасував та закриття у цій частині провадження у справі.

Закриваючи провадження у справі, Верховний Суд керувався тим, що вимоги про витребування спірного нерухомого майна у відповідача-юридичної особи на користь держави (територіальної громади) відповідають належному способу захисту прав позивача і підлягають розгляду у порядку господарського судочинства.

За висновками Верховного Суду належним способом захисту порушених прав територіальної громади є звернення до суду з позовом до останнього набувача, яким є юридична особа – ТОВ «Сегеста», тому спір в частині вимог про витребування земельної ділянки не підлягав розгляду в порядку цивільного судочинства.

У вересні 2024 року керівник окружної прокуратури подав до Верховного Суду заяву про направлення справи для розгляду за встановленою юрисдикцією до господарського суду. Доводи прокурора обґрунтовано тим, що спірна земельна розташована на території Вербківської сільської ради Павлоградського району Дніпропетровської області, а тому справа про її витребування у ТОВ «Сегеста» має розглядатися господарським судом.

Переглядаючи справу та вирішуючи правове питання, чи підлягає задоволенню заява позивача про направлення справи, в якій об'єднано в одне провадження кілька вимог, що підлягають розгляду в порядку різного судочинства, за встановленою юрисдикцією на підставі ч. 4 ст. 414 ЦПК України, ОП КЦС ВС зробила такі висновки.

У разі закриття судом касаційної інстанції провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 255 цього Кодексу суд за заявою позивача постановляє в порядку письмового провадження ухвалу про передачу справи

для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, крім випадків закриття провадження щодо кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, чи передачі справи частково на новий розгляд або для продовження розгляду. У разі наявності підстав для підсудності справи за вибором позивача у його заяві має бути зазначено лише один суд, до підсудності якого відноситься вирішення спору (ст. 414 ЦПК України).

Вказане правило спрямоване на забезпечення правової визначеності, гарантування права на судовий захист права, нівелює ймовірність пропуску позивачем позовної давності через помилкове визначення юрисдикції такого спору чи через зміну судової практики щодо юрисдикційності спорів.

У цій справі підлягав вирішенню спір щодо захисту права власності територіальної громади на земельну ділянку. Цей спір виник між територіальною громадою в особі місцевої ради, яка вважає себе власником спірної земельної ділянки, та юридичною особою – ТОВ «Сегеста», яке володіє цією земельною ділянкою.

Спори, що виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою (ст. 30 ГПК України).

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зазначив, що оскільки спір між сторонами у цій справі виник щодо витребування земельної ділянки, яка розташована на території сільської ради (і саме ця вимога відповідає належному способу захисту права), справу у цій частині слід направити до господарського суду для вирішення спору по суті.

Оскільки належним способом захисту порушеного права власності територіальної громади у цій справі є звернення до суду з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння до останнього набувача (володільця), яким є юридична особа, такий спір не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства і провадження у справі у цій частині вимог закрито судом касаційної інстанції, у цьому випадку підлягає до застосування загальне правило, передбачене ч. 4 ст. 414 ЦПК України, про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

З урахуванням наведеного, ОП КЦС ВС вирішила відступити від висновків щодо застосування частини першої статті 256 ЦПК України, частини четвертої статті 414 ЦПК України, висловлених в ухвалах Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 серпня 2024 року у справі № 185/9673/21, від 25 вересня 2024 року у справі №185/11185/21, в ухвалах Верховного Суду у складі колегії суддів Другої

судової палати Касаційного цивільного суду від 25 вересня 2024 року у справі № 185/9802/21, від 25 вересня 2024 року у справі № 185/9804/21, щодо відсутності правових підстав для передачі справи за юрисдикцією до належного суду.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду справу щодо вимог про витребування земельної ділянки передав для продовження розгляду до Господарського суду Дніпропетровської області.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 09 грудня 2024 року у справі № 185/9702/21 (провадження № 61-9252сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752072>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за грудень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2024. – 65 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 @supremecourt_ua

 t.me/supremecourtua

 x.com/supremecourt_ua

 so.supreme.court.gov.ua